

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Jonas Skarulskis

Filosofijos studijų programa
Magistro darbas

Tiesos prigimties problema Heideggerio technikos filosofijoje

Darbo vadovas: doc. dr. Naglis Kardelis

Vilnius
2020

TURINYS

Įvadas.....	5
Problemos kontekstas ir aktualumas.....	5
Metodika.....	6
Nagrinėjama problema ir tezė.....	8
1. Heideggerio pozicija technikos atžvilgiu ir jos kritika.....	9
1.1. Technikos problema antikoje ir naujaisiais laikais.....	9
1.2. Heideggerio pozicija technikos atžvilgiu: <i>Gestell</i>	11
2. Kodėl <i>Gestell</i> nėra Mąstymo Akligatvis (Holzweg).....	18
2.1. Heideggerio pozicija kaip aporetinio mąstymo pavyzdys.....	18
2.2. Determinuotumo Heideggerio pozicijoje problema.....	24
2.3. Istorinio ir technologinio konteksto problema.....	26
Išvados.....	32
Literatūra.....	33

SANTRAUKA

Darbe nagrinėjama Heideggerio filosofijoje sutinkama *Gestell* sąvoka, nurodanti į tam tikrą specifinį moderniajai technomokslinei pasaulėžiūrai būdingą santykį su pasauliu, kurio pagrindiniai bruožai yra esinių instrumentalizavimas ir pavertimas nuolatinėje parengtyje esančiais ištekliais (*Bestand*). Analizuojama dabartinėje filosofinėje diskusijoje matoma kritika Heideggerio pozicijai dėl jos nuoseklumo ir aktualumo šiuolaikinei technikai suprasti: pirma, dėl pačios *Gestell* sąvokos prieštaravimo, kuomet jos totalus ir universalus pobūdis turėtų neleisti apskritai kalbėti apie tokios pasaulėžiūros egzistavimą, antra, ši pozicija kritikuoja Heideggerio technikos sampratą kaip esencialistinę, neatsižvelgiančią į socialinį ir istorinį kontekstą bei ignoruojančią empirinį aspektą, trečia, pačios technikos raida ir santykis su žmogumi yra deterministinio, autonomiško ir vertybiniu požiūriu negatyvaus pobūdžio. Darbe teigiama, kad tokie vertinimai kyla iš nepamatuoto reikalavimo pateikti alternatyvią post-techninę ontologiją, dėl to, kad Heideggerio filosofija negali būti vadinama uždara ir išbaigta, vidujai neprieštaringa sistema, taip pat dėl neteisingai interpretuotos paties Heideggerio pozicijos, bei dėl to, kad šis aporetiskumas nediskvalifikuoja Heideggerio pozicijos ir nedaro jos neproduktyvia tolesniam tyrinėjimui.

Pagrindiniai terminai: Martino Heideggerio filosofija, technika, *Gestell*, tiesa.

SUMMARY

The paper examines the concept of *Gestell* found in Heidegger's philosophy, which refers to a specific relationship with the world inherent in the modern technoscientific worldview, the main features of which are the instrumentalisation of beings and their transformation into resources in constant readiness (*Bestand*). The main focus is on the critique of Heidegger's position on technology in current philosophical debate: first, there is the contradiction of the very concept of *Gestell*, where its total and universal nature should make it impossible to detect and distinguish; second, the essentialist nature of this concept ignores the social, historical context and the empirical aspect, and third, the development of technology itself and its relationship with man is considered to be of deterministic, autonomous and negative nature. The paper argues that such assessments stem from an unreasonable demand for an alternative post-technical ontology, from the fact that Heidegger's philosophy cannot be called a closed, complete and intrinsically coherent system, and from the misinterpretation of Heidegger's own position. The paper claims that Heidegger's position is not disqualified by its aporetic nature and is not unproductive for further research.

Key words: Martin Heidegger, technology, *Gestell*, truth.

IVADAS

Vienas iš pagrindinių tekstų technikos¹ filosofijoje yra M. Heideggerio „Technikos klausimas“, išleistas 1954 m. Šiame veikale išskleidžiama moderniosios technikos samprata, jos tiesos pasireiškimo būdas. Kertine sąvoka šiame veikale tampa sąstatas (*Gestell*), nurodantis į tam tikrą mąstymo karkasą (prielaidų visumą), suteikiantį šiuolaikinei technikai eksploatuojantį pobūdį ir atveriantį pasaulį tam tikru būdu – kaip parengtyje esančius išteklius, *čia-stovėseną* (*Bestand*). Veikalas yra neatskiriamas nuo kitų Heideggerio tekstų, kurie nėra eksplicitiškai susiję su technika, nes esminė problema, kuri išryškėja šiame tekste yra ne pati technika, bet pats pasaulio atsivėrimas, *nepaslėptis* (*aletheia*). Būtent todėl kalba apie techniką Heideggerio mąstyme yra esmiškai susijusi su kalba apie tiesą, nes vienas iš pagrindinių jo akcentų yra tai, kad technika yra vienas iš tiesos pasireiškimo būdų. Todėl šiame darbe yra tiriama ne tiek technikos, bet tiesos problema sąsajoje su moderniąja technika.

Problemos kontekstas ir aktualumas

Heideggeris yra vienas iš dažniausiai cituojamų technikos filosofijos atstovų. Nors reikia pažymėti, kad technikos apmąstymas prasidėjo dar iki jo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, tačiau būtent Heideggerio tekstai yra laikomi nepraradusiais aktualumo. Tai rodo nemažantis publikacijų, skirtų Heideggerio pozicijai technikos atžvilgiu, skaičius. Iš reikšmingesnių galima išskirti 2019 m. pasirodžiusią straipsnių rinktinę „Heidegger on Technology“, kurią surinko A. J. Wendlandas, Ch. Merwinas ir Ch. Hadjioannou, bei 2009 m. pasirodžiusią rinktinę „New Waves in Philosophy of Technology“, parengtą J. K. B. Olseno, E. Selingerio ir S. Riiso. Tai, kad vien Heideggerio technikos filosofijai leidžiamos straipsnių rinktinės, leidžia daryti išvadą apie jo indėlio į technikos apmąstymus svarbą ir aktualumą šiandieniniame pasaulyje. Taip pat darbe remiamasi 2018 m. rinktine „After Heidegger?“, sudaryta G. Friedo ir R. Polto, kurioje taip pat įtraukta keletas straipsnių, skirtų technikos problemai. Iš autorinių monografijų pastaruoju metu yra pasirodę A. Kouppanou „Technologies of Being in Martin Heidegger“ (2018), S. Riiso „Unframing Martin Heidegger’s Understanding of Technology“ (2018), D. S. Belu „Heidegger, Reproductive Technology, & The Motherless Age“ (2017), A. Lacko „Technology, Ecology and the Arts“ (2014),

---

1 Technikos ir technologijos sąvokų skirtumas nagrinėjamas Sauliaus Kanišausko straipsnyje „Kas kinta kintant technikos sampratai“. Šiame darbe laikomasi jau įsigalėjusios sąvokos „technika“, kuri aptinkama tiek A. Šliogerio vertime, tiek ir kituose šiai problemai skirtuose tekstuose. Ten, kur sąvoka „technika“ vartojama išskirtinai būdo, metodo, meistriškumo (*technique*) prasme, tai bus atskirai pažymėta, nes skirtis tarp technikos kaip technologijos ir technikos kaip metodo yra itin svarbi kai kuriems Heideggerio pozicijos kritikams.

kuriose tiesiogiai ar santykyje su kitomis filosofijos kryptimis paliečiama Heideggerio pozicija technikos klausimu.

Nors Heideggerio tekstai yra skirti technikos ontologijai, tačiau aukščiau minėtieji tekstai ontologija neapsiriboja – priešingai, dažnai Heideggerio filosofija siejama ir su ekologija, feminizmu, politikos filosofija, bioetika. Tai rodo, kad ontologinė technikos analizė yra itin aktuali ne vien filosofiniame lauke, bet ir įvairiuose taikymuose, kuomet sprendžiamos konkrečios etinės, socialinės, ekonominės problemos. Tai nurodo į Heideggerio minties universalumą ir jo pozicijos antlaikiškumą, atsparumą kritikai ir visuomenės, kultūros pokyčiams. Tai leidžia traktuoti Heideggerį kaip neabejotiną technikos filosofijos klasiką, kurio išvalgos veikiausiai bus aktualios ir tolimesnėje ateityje. Antra vertus, Heideggerio filosofija susilaukia daug kritikos – aukščiau minėti autoriai dažnai nesutinka su viena ar kita jo mintimi, argumentuodami tais pačiais visuomenės ir technikos pokyčiais. Platus interpretacijų laukas leidžia teigti, kad Heideggerio pozicija ne tik yra nepraradusi aktualumo, tačiau jis darosi vis didesnis technikoms plėtojantis ir keliant naujas problemas ir iššūkius, kaip kad ginklavimosi varžybos, dirbtinis intelektas, proveržiai žmogaus genomo modifikavime ar pastaruosiu metu vykstanti pasaulinė ekologinė krizė.

Lietuvoje taip pat skiriama dėmesio Heideggerio technikos filosofijai. Svarbiausiu įvykiu galima laikyti Tomo Nemuno Mickevičiaus 2017 m. apgintą disertaciją „Graikiškosios gaminimo sampratos apmąstymas Heideggerio technikos filosofijoje“, kurioje nagrinėjamas moderniosios ir iki-moderniosios technikų santykis ir parodoma moderniosios technikos mąstymo Heideggerio filosofijoje kilmė iš graikų metafizinio mąstymo. Filosofo Arvydo Šliogerio mąstymą taip pat galima glaudžiai sieti su technikos problema, nes didelė dalis jo veikalų (ypač „Niekis ir Esmas“) yra skirta apmąstyti žmogaus ir tikrovės santykiui technikos amžiuje glaudžiant sekant Heideggerio mąstymu apie tiesą ir jos santykį su moderniąja technika. Heideggeriu taip pat nemažai remiasi Juozas Girnius savo nebaigtoje knygoje „Žmogaus problema technikos amžiuje“. Taip pat daikto ir dirbtinumo klausimą nagrinėja Arūnas Sverdiolas tekste „Daiktas ir dirbinys“ bei straipsniuose „Du demiurgai“, „Platonas ir materializmas“, „Steigtis ir sauga“. Technikos problema Heideggerio kontekste išsamiai aptariama ir Tautvydo Vėželio straipsnyje „Technikos esmės sampratos problema Heideggerio filosofijoje“ ir kituose tekstuose, taip pat Tado Čapanausko straipsniuose, skirtuose machinacijos (*Machenschaft*) sąvokai ir kitur.

Metodika

Pačiu bendriausiu požiūriu Heideggerio pozicijos recepciją galima suskirstyti į dvi grupes: viena grupė yra Heideggerio pozicijos technikos klausimu šalininkai, kurių tekstuose matoma pastanga interpretuoti šio filosofo tekstus šiuolaikinių problemų kontekste, pateikiant išplėstą ir

išsamią Heideggerio pozicijos analizę bei siejant jo išsakytas mintis su dabartinėmis tendencijomis ir aktualijomis – ekologine krize, dirbtinio intelekto keliamais iššūkiais, susinaikinimo grėsme ir kitomis problemomis. Šiai grupei atstovaujantiems Heideggerio tekstas yra išeities taškas ir įrankis formuoti savo poziciją siauresniais, ne vien ontologiniais ar epistemologiniais, klausimais.

Kita grupė iš pastaruoju metu nagrinėjančiųjų technikos filosofiją Heideggerio palikimą vertina skeptiškai ir pateikia argumentus, kodėl Heideggeris negali būti pasitelkiamas spręsti šiuolaikines problemas arba kodėl Heideggerio pozicija yra neproduktyvi, neaiški arba vidujai prieštaringa. Visų pirma kritikams problemiška yra pati pagrindinė Heideggerio naudojama sąvoka technikos filosofijos kontekste – *Gestell*. Teigiama, kad totalinis ir universalus šios sąvokos turinys suponuoja, kad žmogus negali „išsiveržti“ iš šios sąvokos numatomo mąstymo „užskliaudimo“ ir todėl neturėtų gebėti apskritai jos suformuluoti. Kita kritika išryškina, kad traktuodami techniką kaip pasižyminčią bendra esme mes ignoruojame socialinius, ekonominius, kultūrinius veiksnius, istorinį kontekstą. Kritikuojamas Heideggerio filosofijoje matomas technikos kaip deterministinės, autonomiškos, negatyvios jėgos supratimas, teigiama, kad yra suplakama į krūvą labai skirtingais dalykais pasižyminčios technikos arba priešingai – jos be pagrindo supriešinamos, nors traktuotinos kaip labai panašios. Siūloma, užuot ieškojus technikos bendrų bruožų, imta traktuoti skirtingas technikas kaip reikalaujančias atskirų, nesusijusių tyrimų. Vadovaujantis šiuo požiūriu ir pats pavadinimas „technikos filosofija“ tampa ne itin tinkamu. Vietoje to teisingesnis variantas būtų „technikų filosofija“. Tokį požiūrį galima laikyti labiau empirinio pobūdžio, kuris teigia, kad bandymas aprėpti visą techniką koku nors bendru apibrėžimu postuluojuant kokią nors jos „esmę“ nėra produktyvus. Stanfordo filosofijos enciklopedijos įrašė visai technikos filosofijai tinkama prieiga laikoma esant tik analitinė arba empirinė. Heideggerio ir jo įtakoje techniką nagrinėjusiems mąstytojams apskritai skiriamos tik dvi pastraipos, kurioje ši pozicija išskiriama į atskirą porūšį kaip „humanitarinė technikos filosofija“ jos pagrindiniu bruožu laikant neigiamą požiūrį į technikos vystymąsi, o bandymai sieti techniką su bendresnėmis filosofinėmis sistemomis laikomi nukrypimu, nevertu technikos filosofijos vardo. Šiam požiūriui priešinamas analitinis požiūris, traktuojantis techniką kaip inžinerinę praktiką. Pagrindinis šios skirties argumentas – humanitarinė technikos filosofija domisi tik technikos ir žmogaus santykiu ir visai nesidomi pačia technika, jos artefaktų kūrimo procesu ir konkrečių technikų konkrečiu poveikiu. Teigiama, kad Heideggerio požiūris į techniką, nors ir inspiravęs tolesnius tyrimus (kurie kontinentinės filosofijos ribose dažnai sutapdavo su Heideggerio pozicija), antroje XX a. pusėje ir XXI a. pradžioje prarado savo įtaką.

Darbo pagrindas yra polemika su pastarųjų dviejų dešimtmečių Heideggerio filosofijai oponuojančia kritika, kurią plėtoja Andrew Feenbergas, Ian Thomsonas, Dana S. Belu, Donas Ihde'as ir Sorenas Riisas. Parodoma, kad visų šių autorių išsakomą kritiką vienija vienas vardiklis,

kuris gali būti nusakomas kaip Heideggerio pozicijos technikos atžvilgiu prieštaringumas. Šiame darbe laikomasi tokios eigos: visų pirma išskleidžiama Heideggerio filosofija technikos atžvilgiu ir tie jos aspektai, kurie vyrauja su ja polemizuojančių autorių kritikoje. Antrame skyriuje eksplikuojamos šių autorių tezės ir jas paremiantys argumentai, įvertinamas minėtų autorių kritikos svarumas ir pateikiami argumentai, nurodantys, kodėl kritika nenuoseklumu Heideggerio pozicijai nėra iki galo pagrįsta, bei pateikiami argumentai, ginantys Heideggerio atliktos technikos analizės aktualumą ir reikšmę perspektyviniam technikos problemos svarstymui.

Nagrinėjama problema ir tezė

Šiame darbe siekiama parodyti, kad Heideggerio konstruojama technikos ontologija nėra, kaip teigia viena iš vykstančios diskusijos pozicijų, susidurianti su aporija dėl galimybės diagnozuoti laisvo technikos apmąstymo negalimumą. Taip yra todėl, kad, pirma, taip yra dėl to, kad Heideggerio filosofija negali būti vadinama uždara ir išbaigta, vidujai neprieštaringa sistema, antra, dėl neteisingai interpretuotos paties Heideggerio pozicijos, ir trečia, šis aporetiskumas nediskvalifikuoja Heideggerio pozicijos ir nedaro jos neproduktyvia tolesniam tyrinėjimui.

1. HEIDEGGERIO POZICIJA TECHNIKOS ATŽVILGIU IR JOS KRITIKA

1.1. Technikos problema antikoje ir naujaisiais laikais

Kaip pastebi Mark. A. Wrathall, nereikia skaityti Heideggerio, kad suprastume technikos ambivalentiškumą. Daugelis žmonių savo gyvenime patiria dviprasmišką santykį su technika – viena vertus, įvairūs masinės produkcijos gaminiai, technikos, darbo metodai smarkiai pagerina žmonių gyvenimo sąlygas, buitį, suteikia komforto jausmą, leidžia mėgautis vis naujomis galimybėmis, tačiau lygiai tuo pat metu jaučiasi įkalinti technikos sukurtame vartojimo lauke, kuris reikalauja iš žmogaus dirbti vis našiau, efektyviau, skirti daugiau laiko įsisavinti technikos naudojimo ir tobulinimo metodus ir tuo pat metu būti visada pasiruošus per kuo trumpesnę laiko tarpą sureaguoti į užklausimus, naują informaciją, pasikeitusią situaciją. Išnyksta griežta skirtis tarp viešumo ir privatumo, darbo ir poilsio – kaip puikus pavyzdys galėtų būti vis auganti nuotolinio darbo galimybė, kuri, viena vertus, leidžia dirbti našiau, patogiau ir laisvai pasirinkti darbo vietą, tačiau tuo pat metu neleidžia visiškai atsijungti nuo darbo, nes įvairių prietaisų pagalba žmogus tampa visada prieinamas komunikacijai ir negali visiškai „atsijungti“ nuo galimai iškiliančio poreikio bet kuriuo metu sureaguoti į pasikeitusią situaciją. Būtent šį ambivalentiškumą atspindi ir į filosofinį lygį pakylėja Heideggerio mąstymas apie techniką.

Technika nėra vien šiuolaikinio mąstymo objektas. Dirbtinio, pagaminto daikto radimosi ir jo ontologinio statuso klausimas nėra naujas ar kažkaip ypatingas naujiesiems laikams: vienu ar kitu būdu jis buvo keliamas jau antikoje. Platonas lygina Demiurgo atliekamą pasaulio kūrimą su amatininko veikla, kuomet Demiurgas, žvelgdamas į universalias ir nekintamas idėjas, pagal jas kuria pasaulį panašiu į amatininko būdu kaip pavyzdį turėdamas reikiamo daikto idėją – medžiagą, jo konstravimo būdą, paskirtį. Aristotelis supriešina su radimosi būdus – *physis* ir *technē (poesis)*, apibrėždamas savaiminį radimąsi iš prigimties (*physis*) ir dirbtinį radimąsi iš žmogaus veiklos. Kadangi Aristoteliui svarbiausi buvo „pirmosios filosofijos“ klausimai, tai ir pats daiktas buvo aptariamasis tik tiek, kiek jame yra *physis*, t. y. medžiagų, iš kurių daiktas padarytas, būtis. Tai, kaip daiktas surenka ir atspindi žmogiškosios kultūros atributus, liko nuošalėje. Arūnas Sverdiolas straipsnyje „Darbas ir dirbinys“, aptardamas šią ontologinę daikto „steigties“ sampratą, pažymi, kad toks požiūris nėra pakankamai produktyvus: „dirbinys lieka iš dalies nesučiupiamas remiantis antikinės ar naujųjų laikų ontologijos prielaidomis, nagrinėjant jį natūralistiškai, kaip gamtos darinį, substanciją, daiktą su savybėmis. Norint aptarti kultūrinius dirbinio būties aspektus, reikia ieškoti kitų būdų, tarpstančių fenomenologiniame ir hermeneutiniame akiračiuose“ (Sverdiolas 2007: 88).

Todėl antikos filosofija mažai kuo gali padėti bandant analizuoti šiuolaikinių esinių dirbtinumą ir moderniąją techniką apskritai. Veikiau tai tinka kaip kontrastas, pabrėžiant skirtumus tarp dviejų visiškai skirtingų laikotarpių: ikimoderniaisiais laikais technologinis artefaktas nebuvo tai, kas būtų radikaliai atskirta nuo gamtos. Tokio mąstymo atšvaitus matome ir Heideggerio meno kūrinio analizėje: kaip pastebi Sverdiolas, „[i]š prieglobsčio iškritęs ir „gražintas žemei“ reikmuo nustoja buvęs tuo, kas yra, nustoja esmės – reikmeniškumo, nebetarpsta nepastebimai naudojamas, o esti kaip nebenaudingas ir paklūsta kitai – gamtos darinio – lemčiai, patenka į organinį ir mineralinį gamtos ciklus“ (Sverdiolas 2007: 91). Taigi daiktas neturi tam tikros savitos būties, jo dirbtinumas yra laikinas ir hierarchiškai pavaldus to, iš ko jis yra padarytas, gamtiškumui. Šis momentas esmingai keičiasi naujaisiais laikais, kuomet atsiranda technika moderniojoje prasme. Technologinis artefaktas, nustojęs atlikti savo funkciją ir tapęs nereikalingu, atgal į *physis* negrįžta. Jis tampa atlieka, šiukšle – kliuviniu, kurį reikia iš naujo įtraukti į panaudojamumo ciklą, kadangi neintegruotas, neperdirbtas esinys tampa žalingas. Todėl modernybėje iškyla poreikis apmąstyti šią naują, pasikeitusią esinių būtį: „šiukšlės yra saviti buviniai, kurie gali tapti reikšminga patirties dalimi ir svarstymo tema“ (Sverdiolas 2007: 92). Šis pokytis žymi techninės eros pradžią: atsiranda kokybiškai kitokia daiktų buvimo rūšis, kuri nebepaklūsta gamtos procesams antikinėje prasme ir turi savitą, kur kas tvirtesnę būtį, ir tai kyla iš kokybiškai kitokio žmogaus santykio su tikrove.

Tačiau tai yra tik vienas iš daugelio aspektų, kuriais šiuolaikinio pasaulio esiniai skiriasi nuo lig šiol buvusiųjų. Nagrinėjant techniką, svarbu ne pati daikto transformacija į kliuvinį, tačiau tai, ką toks pokytis pasako apie žmogaus santykį su pasauliu. Būtent šis, kokybiškai pasikeitęs santykis ir domina Martiną Heideggerį – mąstymas apie tai, kaip pasaulis atsiveria (*aletheuein*) žmogui, yra viena iš pagrindinių jo filosofijos temų. „Būtyje ir laike“ pradėta nagrinėti parankiškumo (*Zuhandendheit*) ir priešrankiškumo (*Vorhandenheit*) skirtis nubrėžia gaires tolimesnei technikos esmės ir kartu tiesos prigimties analizei, kurios kertinėmis sąvokomis tampa *Gestell*² ir *Bestand*. Itin svarbus Heideggerio filosofijos bruožas, kaip parodo T. N. Mickevičius, yra parodymas, kad tiek iki-modernioji, amatininkiška technika, tiek ir modernioji, industrinė, yra glaudžiai susijusios. Heideggeris, anot jo, moderniosios technikos užuomazgas mato jau antikos filosofijoje, kurioje gamtiškumo (arba *physis*) mąstymas kyla iš daikto gaminimo patirties, t. y. tiesiogiai iš *techne* – teorinis mąstymas savo pagrindus skolinasi iš amatininkiškos veiklos. Ši tezė dera su viena iš

---

2 Šią sąvoką galima versti kaip *postata* – šis variantas randamas Arvydo Šliogerio išverstame Heideggerio tekste „Technikos klausime“. Tomas Nemunas Mickevičius siūlo terminą *sąstatas*, o pasak Tado Čapanausko, tinkamesnis terminas yra Vinco Vyčio pasiūlytas *nuostatynas*, nes taip išreiškiama ne vien technikos ontologinė geba surinkinėti pasaulio vaizdą, bet ir „santykis, kuomet pasaulis atsiskleidžia vienintelėje techniškoje arba objektiškoje nuostatoje“. Reikia pastebėti, kad anglų kalboje taip pat egzistuoja keli vertimo variantai: šalia tradicinio *enframing* bei *set up*, Andrew J. Mitchell siūlo terminą *positionality*, kuris geriau atliepia vokiškame originale esantį žodžių žaismą su įvairiomis veiksmažodžio *stellen* formomis. Šiame darbe dėl įvairių vertimų gausos laikomasi nuostatos naudoti originalą *Gestell*.

pagrindinių Heideggerio sąvokų – *Būties užmarštimi*, kuria teigiama, kad jau Platono filosofija padeda pagrindus Vakarų metafizikos projektui, kurio neišvengiamas išsipildymas yra techninė civilizacija. Joje tiesa yra išskleidžiama technomoksliniu būdu, kuris yra visai kito pobūdžio nei „Būtyje ir laike“ *parankiškumu* įvardijamas santykis su esiniais. Toks instrumentinis pasaulio atsiskleidimas, sudarantis *Gestell* esmę, tampa viena iš svarbiausių Heideggerio filosofijos temų.

1.2. Heideggerio pozicija technikos atžvilgiu: *Gestell*

1.2.1. Korespondencinė (atitikimo) tiesa yra tik vienas iš tiesos apibrėžimo būdų

Analizuojant Heideggerio poziciją, visų pirma reikalinga apsibrėžti jo atliekamą tiesos sąvokos analizę pabrėžiant ligtolinių tiesos apibrėžimų nepilnumą. Don Ihde'as ir Sørenas Riisas, apžvelgdami Heideggerio tekstus, išryškina skirtumą tarp tradicinės, korespondencinės tiesos sampratos ir Heideggerio plėtojamo išsamesnio ir pilnesnio tiesos, kaip *nepaslėpties*, supratimo. Atitiktimi, anot Riis, Heideggeris laiko tradicinę Aristotelio pasiūlytą tiesos kaip esinio ir sąvokos atitikimo (*adaequatio rei et intellectus*) sampratą. Tiesa kaip atitiktis nėra netiesa, tačiau ji yra nepilna ir ribota – tokia tiesa yra tik dalinė. Heideggerio argumentas, pasak Ihde, yra tas, kad tokia tiesa, suprantama kaip atitiktis, paslepia ir neleidžia mąstyti apie tiesą platesne prasme: „Slėpdama savo pagrindą ji tampa *funkciškai* neteisinga“ (Ihde 1979: 105). Dar daugiau – jos nepilnumas, ribotumas suprantamas tik tokiu atveju, jei yra pamąstoma pilnesnė jos samprata. Kitu atveju tiesa kaip atitiktis yra suprantama kaip vienintelė galima. Ihde'as reziumuoja taip: „tai, kas suponuojama laikant atitiktį tiesa, yra panašu į dalies laikymo visuma klaidą“ (Ibid.). Anot Riis, „jei paklaustumė, kas yra žmogus, *tikslu* būtų atsakyti, kad žmogus yra esinys, vaikstantis dviem kojomis. Tačiau taip atsakius žmogaus esmė lieka neatverta“ (Riis 2009: 125). Todėl apmąstant techniką yra būtina apmąstyti ir tai, kokios yra tokios tiesos plačiaja, Heideggerio siūloma prasme, sąlygos ir komponentai.

Ši tiesos sampratos kritika Heideggerio filosofijoje yra labai susijusi su polemika su Edmundu Husserliu, kuri pasižymi sisteminga Husserlio fenomenologijos kritika. 1923 – 1924 metų paskaitų kurse „Įvadas į fenomenologinį tyrimą“ Heideggeris lygina ir priešina Husserlio fenomenologiją su R. Dekarto filosofija ir išryškina abiejose bendrą tendenciją, kurią vadina „rūpestiu tikrumui“. Ši tendencija, kurią, anot Heideggerio, Husserlis pasiima iš Dekarto, yra atsakinga už fenomenologijos, kaip technomokslo, traktavimą. Šis „rūpestis tikrumui“, kuriuo pasižymi Husserlio filosofija, yra atsakingas už metodologijos iškėlimą prieš patį dalyką – idėją, kad aiškus ir apibrėžtas žinojimo būdas apibrėžia turinį, o ne atvirkščiai. Šį metodą galima lyginti su Prokrusto lova, nes jis apibrėžia dalykus pagal tą pačią vieną formą. Kaip pažymi Christos Hadjioannou,

„karteziškoji ir huserliškoji tikrumo paieška bus randama kaip tų pačių tendencijų išraiška, tendencijų, kurios mobilizuoja matematiškuosius mokslus ir Gestell, reguliavimą ir užtikrinimą“ (Hadjioannou 2019: 65).

Dekarto filosofija ir jos palikimas yra tai, su kuo Heideggeris polemizuoja ne viename tekste. Kitame tekste „Pasaulio atvaizdo amžius“ Heideggeris pabrėžia *ego cogito ergo sum* reikšmę tikrumo pozicionavimui pačiame subjekte. Kitaip tariant, būtent mąstyme (*cogitare*) žmogus randa ieškomą tikrumą. Suvokdamas save kaip subjektą, žmogus reprezentuoja tikrovę pats sau, kai ji jam atsiveria kaip mąstymo objektas. Tokiu būdu jis tampa tikras savo egzistavimu ir kartu patiriama tikrove (Heidegger 1977: xxv). Tuo tarpu Heideggeriui Būtis yra visiška priešingybė tam, kas konstruojama žmogaus minties – tai nėra objektas, kurį galima apmąstyti. Būtis jam yra Būtis bet ko, kas yra, pasireiškimo būdas. Tai yra kaip visa, kas yra, pasireiškia per žmogaus atvirumą tam pasireiškimui (Heidegger 1977: xv). Būdama atverties būdu, ji redukuoja ryšį su tikrove iki neutralaus tokiu būdu, kad *Gestell* sujungia visus esinius į vieną bendrą masę taip, kad kiekvienas individualus, konkretus esinys praranda šias savybes ir tampa forma be savo turinio, išreikšta kvantifikuojamomis savybėmis. Šiuo atžvilgiu *Gestell* yra labai panašus į tai, ką skrupulingai atlieka Husserlio *epoché* ir transcendentalinė redukcija – rikiavimą ir statymą. (Hadjioannou 2019: 60).

1.2.2. Technika yra šiuolaikinės epochos būdas tiesai reikštis

Galima teigti, kad būtent dėl šių priežasčių tradicinė tiesos samprata kaip *adequatio rei et intellectus* yra tik vienas iš galimų tikrovės pasireiškimo būdų, atspindintis Būties užmarštį ir neleidžiantis apmąstyti kitokių, alternatyvių tiesos atverties būdų. Todėl, kalbant apie Heideggerio poziciją technikos atžvilgiu, reikia pažymėti, kad savo tekste „Technikos klausimas“ jis nagrinėja techniką kaip tai, kaip mes suprantame fenomenų pasireiškimą. „Technika yra tam tikras išslaptinimo būdas. Jei mes tai turėsime galvoje, mums atsivers visai kita technikos esmės stichija. Tai išslaptinimo, t. y. tiesos, stichija.“ (Heideggeris 1992d: 223) „Heideggerio interpretacijoje, *alêtheia* yra procesas, kuris eina prieš ir įgalina bet kokią specifinę „atitikimo“ esiniams sąvoką“ (Riis 2009: 125). Tokiu būdu pasaulis tampa vieta, atsiveriančia tam tikru specifiniu būdu, kuris yra būtina sąlyga galėti apibrėžti kokį nors teiginį kaip atitinkantį ar neatitinkantį. Vadinasi, tai, kaip pasaulis su visais savo esiniais atsiveria žmogui, yra priklausoma nuo to specifinio būdo, kurį Heideggeris laiko *alêtheia*. Toks būdas nėra stabilus ir nekintantis, priešingai – yra bent keli tiesą įgalinantys būdai. Riisas lygina juos su Thomo Kuhno paradigmos sąvoka, anot jo, analogiška tam, ką Heideggeris supranta kaip *alêtheia*. Čia pat jis, cituodamas Kuhną, pateikia tokios sampratos implikacijas: „[t]ačiau jei atsiranda nauja paradigma, tuomet kai kurie teiginiai, kurie buvo laikomi tiksliais, turi būti permąstyti, nes jie buvo tikslūs tik tam tikromis aplinkybėmis tam tikru laiku“

(Riis 2009: 125). Tokiu būdu paradigmos pasikeitimas gali būti laikomas *averties* analogija. Būtent tai yra kelias, kuriuo, anot Riiso, Heideggeris sujungia ontologiją ir technikos filosofiją – taip technika tampa būdu, kurio atsiskleidžia pati tiesa. Sujungiant techniką ir ontologiją, tampa būtina apmąstyti pačią filosofiją – tai, kaip ji traktuoja tiesą ir kaip visa filosofijos istorija tampa tiesos apskritai istorija. Todėl technika tampa tuo, ko apmąstymas gali padėti apsvarstyti ontologinius klausimus – šiuo atveju, tiesos prigimties klausimą. Pagrindinė sąvoka, kurią remiantis vyksta technikos problemos apmąstymas Heideggerio kontekste, yra *Gestell*, atspindintis tai, kaip žmogus pasaulyje apibrėžia, pozicijonuoja ir galiausiai redukuoja esinius ir save patį į išteklius, skirtus siekti praktinių tikslų. Kaip priešprieša šiam santykiui su pasauliu Heideggeris vartoja sąvoką „atsileidimas“ (*Gelassenheit*), kuris turėtų tarnauti kaip alternatyva manipuliaciniam santykiui su pasauliu. Atsileidimas turėtų tapti tuo būdu, kuriuo technika ne radikaliai paneigiama ar atmetama, bet kuris padėtų apmąstyti tiek jos keliamas ontines problemas, tiek ir patį esinių atsivėrimą nagrinėjant tiesos, kaip pasaulio *averties*, problemą. Technika atskleidžia pasaulį tam tikru specifiniu būdu – kaip išteklius (*Bestand*) – terminas, Heideggerio filosofijoje reiškiantis realybės buvimą taip, kad ji yra matoma kaip atsargų ir išteklių, nuolat parengtų tarnauti žmogaus poreikiams, visuma. Pats mąstymas, per kurį visas pasaulis ir žmogus imami matyti kaip ištekliai, tampa visą techninę erą charakterizuojančiu mąstymu. Šitaip, pažymi Riisas, technika tampa neatskiriama nuo ontologijos, o kartu ir nuo etikos. Kadangi, pasak Heideggerio, technikos amžiuje nėra skirties tarp subjekto ir objekto, technikos pavojus tampa milžiniškas, nes *Gestell* nulemia, kad viskas, net ir žmonės, tampa objektais, stovinčiais nuolatinėje parengtyje kaip ištekliai, skirti panaudojimui siekiant įvairiausių tikslų, nes tie tikslai tampa siekiu kuo efektyviau panaudoti šiuos išteklius: „*Gestell* suponuojamo mąstymo tikslas yra sukurti instrukciją viskam, net žmonėms, ir taip sukurti totalinę pasaulio tvarką“ (Riis 2009: 127).

1.2.3. Technikos epocha yra viena iš būties epochų

Heideggerio pozicija suteikiant istorinę dimensiją reikia pastebėti, kad, pavyzdžiui, viduramžių valstiečiui ir vienuoliui tikrovė lygiai taip pat pasižymėjo įvairiomis savybėmis bei charakteristikomis. Tai pabrėžia Steven Crowell: jis teigia, kad kiekviename istoriniame laikotarpyje atitinkamos praktikos atverdavo esinius leidžiant juos identifikuoti, apibrėžti, vertinti. Tačiau tuo pačiu metu visa esinija kaip tokia buvo patiriama kaip *ens creatum*, o toks tikrovės supratimas numato tam tikrą normatyvinį nusiteikimą esinių atžvilgiu. Šiandien žmogus patiria esinius kitu būdu – mes lygiai taip pat atpažįstame skirtumus tarp esinių savybių ir charakteristikų, tačiau, „anot Heideggerio, visi tokie esiniai, reiškiasi tuo pačiu vos pastebimu būdu, aptinkamu mūsų elgesyje su jais: mes patiriame juos jau ne kaip *ens creatum*, bet kaip *Bestand*, stovinčius

parengtyje“ (Crowell 2019: 78). Kitaip sakant tikrovė yra tokia pati, tačiau mūsų santykis su ja yra kokybiškai kitoks. Šis normatyvinis santykis išplaukia iš *Dasein* struktūros, kurios vienas iš svarbesnių bruožų yra *Sorge*, rūpestis. Šis egzistencialas nurodo, kad *Dasein* visada yra tas, kuriam rūpi prasmė, kuriam svarbu, ar jam pavyks, ar nepavyks tapti tuo, kuo jis užsibrėžęs tapti.

Galima būtų ginčytis, kad toks mąstymas nėra būdingas vien tik moderniajai technikai. Anot Riiso, tiek senovės Graikijoje, tiek kitur egzistavo tokiu mąstymu pasižyminti technika, pavyzdžiui, laivų statyba pasižymėjo specifinėmis praktikomis ir metodais, kurie buvo gana automatizuoti ir nereflektuojantys savo pasirinktų veikimo būdų, nors buvo dirbama rankomis ir paprastais įrankiais. Tuo tarpu modernioji technika yra gebanti reflektuoti savo ribotumą ir metodų, praktikų netobulumą, todėl gali nuolat ieškoti naujų gamybos būdų išteklių panaudojimo tipų. Todėl moderniajai technikai netinka priskirti konkrečios epochos – tai yra veikiau vyraujančio mąstymo apie pasaulį analizė, o ne konkrečių laikmečių technikos studija. Todėl, pasak Wrathall, Heideggerio pozicija akcentuoja, jog tam, kad suprastume techniką, reikia suprasti paties mąstymo prigimtį, nes tik mąstymu galime tapti atviri technikos esmei, kadangi klausimas „ką daryti?“ yra antrinis klausimo „kaip mąstyti?“ atžvilgiu, nors pirmasis eina pirmiau pastarojo: „Klausimas „kaip mąstyti?“ nurodo į mintį, kad egzistuoja skirtingi mąstymo modusai arba stiliai“ (Wrathall 2019: 22). Būtent dėl šios priežasties viena iš pagrindinių Heideggerio užduočių yra paruošti kelią naujo tipo mąstymui, kuris būtų esmingai kitoks, neribojamas instrumentališkumo ir pasaulio kaip nuolatinėje parengtyje stovinčių išteklių masyvo supratimo. Toks mąstymas, kurio esmės, kaip pripažino pats Heideggeris, numatyti dar negalima, turėtų pasižymėti galimybe „atsilaisvinti“ nuo vienos konkrečios ontologijos ir priimti alternatyvų galimybę.

1.2.4. Technikos pavojus yra alternatyvaus mąstymo apie tikrovę negalimybė

Išskleidus *Bestand*, kaip paruoštais ir nustatytais ištekliais pasireiškiančios tikrovės vaizdą, aiškėja tokio tikrovės matymo implikacijos. Žmogus, tvarkydamasis su gamta kaip su ištekliais nejučia pats tampa ištekliumi – formuojamu ir pertvarkomu esiniu, kuri nebegali pati kontroliuoti spartaus savi-modifikavimo proceso. Kaip pažymi Ianas Thomsonas, „<..> Heideggeris suprato, kad mes nebegalėsime kontroliuoti mokslinės objektyvacijos, kuria mes siekiame išplėsti kontrolę net iki pačių mūsų, kaip žmonių“ (Thomson 2009: 154). Dar geriau, anot Thomsono, tai iliustruoja Huberto Dreyfuso frazė: „siekis viską kontroliuoti yra būtent tai, ko mes nekontroliuojame“. Toks totalinės kontrolės siekis reiškia, kad ir pats žmogus, kaip biologinis esinys, tampa kontrolės ir konstravimo objektu: tam paskiriamos ištisos mokslo sritys, pavyzdžiui, biotechnologija, genų inžinerija ir kt. Tačiau šis kontrolė pristato save kaip tai, kas teikia geresnio, patogesnio gyvenimo viltį ir paslepia pavojų, kuris ateina iš ją įgalinančio mąstymo įsigalėjimo.

Šis žmogaus tapsmas ištekliumi nurodo į pagrindinį *Bestand* efektą – požiūrio siaurėjimą. Problema neegzistuoja, jei šis siaurėjimas būtų matomas ir pripažįstamas, tačiau tai nėra savaime suprantama. Kaip pažymi Crowell, „viena vertus, apskaičiuojantis mąstymas, mūsų ištikimybės normai, kad tikra yra tai, kas išmatuojama, pozicijonuoja mus kaip „žemės valdovus“. Kita vertus, šis savęs supratimas lieka aklas vos pastebimai esmei to, kas mums leidžia prisiimti tokią poziciją, t. y. patiems būti įtrauktiems į tai, kad esame priemonė, kuri pati yra problema tame, kaip mes veikiame“ (Crowell 2019: 83). Žmogus lieka aklas tam, kad pats yra valdomas mąstymo, kuri naudoja kaip priemonę gamtai pažinti ir pertvarkyti. Technika yra pernelyg *arti*, kad galima būtų paprastai nuo jos atsitraukti ir objektyviai išnagrinėti. Labai panašiai teigia ir I. Thomsonas: jis išskiria, jo nuomone, Heideggerio pozicijai technikos atžvilgiu svarbų „artumos dėsnį“: kuo arčiau ko nors esame, tuo sunkiau tai aiškiai pamatyti, ir kuo labiau esame mąstomo objekto veikiami, tuo sunkiau yra jį suprasti. Tačiau pavojus yra ne vien tame, kad gali nepavykti pakankamai toli atsitraukti nuo technikos kaip nagrinėjamo objekto – pavojus yra ir tame, kad galima apskritai pamiršti, jog yra įmanomi kitokie mąstymo būdai, kurių technika neformuoja ir kad mūsų mąstymas nėra vienintelis įmanomas. Didžiausią grėsmę technika kelia būtent mąstymui apie pasaulį ir tikrovę apskritai: „[d]idžiausias pavojus, paprastai sakant, yra kad mes galime tapti tokie patenkinti neribotomis galimybėmis lanksčiai savi-optimizacijai, atvertomis laikant pasaulį ir mus pačius optimizuotiniais ištekliais, kad galime netekti paties supratimo, jog su tokia savivoka kas nors yra prarasta“ (Thomson 2009: 152). Todėl pagrindinis technikos pavojus, kurį atskleidžia Heideggeris, yra negalėjimas pažvelgti į tikrovę kitaip, nei ją atveria technomokslinės epochos mąstymas, *Gestell*.

Toks mąstymas apie pasaulį Heideggerio filosofijoje, kaip pažymi Wrathall, yra susijęs su kauzaliniais ryšiais ir jais paremtos sistemos, kuri tuos ryšius numatytą ir reguliuotą, steigimu. Tam pritaria ir T. N. Mickevičius, teigdamas, kad Heideggerio kritika, nukreipta į technologinį amžių, remiasi dar Platono ir Aristotelio pabrėžta priežastingumo ryšio atsekimo svarba. Problema yra tame, kad priežastingumo ryšys *Gestell* atveju suprantamas tik vienintelės – veikiančiosios – priežasties kontekste, t. y. kaip priemonės tikslams pasiekti. Toks pasaulėvaizdis nekelia klausimo apie tikslų *prasmę*. Kitaip tariant, tik veikiančiąją priežastimi besiremiantis pasaulėvaizdis neleidžia kelti klausimų, kurie būtų apie kitas priežastis. Būtent todėl, anot Danielio Dahstromo, technikos klausimo, susijusio su technikos esme, kėlimas yra kelias paruošti laisvą santykį su technika. Vien technikos kaip fenomeno nagrinėjimas neleis mums grįžti prie mąstymo, nes tokiu atveju mes užstrigtume arba aklame jos neigime, arba aklame priėmime, o blogiausiu atveju, kaip „Technikos klausime“ teigia Heideggeris, laikytume ją kažkuo neutraliu, nes tuomet mūsų mąstymas visiškai užsiveria jos esmei. Kaip pastebi Dahlstromas, 1945 metų „Technikos klausimo“ leidime

Heideggeris pažymi, kad kad šis tekstas turėjo būti pradžia tekstui apie tiesos esmę, tačiau metafizinė kalba neleido jam įvykdyti šios užduoties. Tačiau „Technikos klausimas“, anot jo, priskirtinas prie bandymų atsikratyti šios kalbos bandant žengti už tiesos kaip atitikimo. Anot Heideggerio, esmė yra sudaryta iš trijų dalių: *Quidditas* (*κοινόν*), įgalinimo – filosofijos rasties galimybės, ir įgalinimo pagrindo. Tiesos priskirtis kam nors, net daiktams, pasak Dahlstromo, yra sudėta iš prisitaikymo prie kokios nors racionalios sistemos, kuri konstruojama pagal Būties esmės santykį su esiniais. Tokia strategija, nurodo Dahlstromas, yra būdas nubrėžti santykį link kažko, kai tiek tas, kuris brėžia santykį, tiek objektas, link kurio tas santykis konstruojamas, stovi kokioje nors atvirtyje. Toks santykis sudaro galimybę tiesai kaip atitikimui, ir todėl ši apibrėžtis leidžia kalbėti apie tiesą kur kas adekvatesne prasme. Tokia prasmė, suprantama kaip atitikimas, yra laisvė. Laisvė užtikrina, kad subjektas turi galimybę nustatyti objektų atitikimą, kad jis nėra kaip nors apribotas aplinkybių ar jam nėra trukdoma kokiu nors kitu būdu. Dalis moderniosios technikos esmės yra būtent šiame laisvės neigime – t. y. kai neleidžiama esiniams laisvai būti ir tuo pat metu būti apribotam laisvai tuos esinius priimti. Žmogus yra nuolatiniame santykiyje su esiniais, ir esamas mąstymas užduoda tokį santykio būdą, kuomet esiniai laikomi prieinamumo ir kontrolės srityje, ir net jei bandoma išplėsti mąstymą, neišvengiamai grįžtama į tikslų ir poreikių sferą, kuri apriboja naujo santykio su esiniais galimybę. Žmogus nuolat pildo pasaulį savo tikslais ir poreikiais, kurie tarnauja kaip kriterijai. Kriterijaus pagrindas ir jo esmė lieka nuošalyje. Taip prieiga prie esinių tampa įmanoma, tačiau pati tiesos esmė tampa užmiršta ir nereikalinga.

„Technikos klausime“, anot Dahlstromo, laisvė yra pagrindas, kuris įgalina tiesą kaip atitikimą. Tokia analizė, galima būtų sakyti, tinka tik iki-moderniajai technikai, kurioje technika ir amatas yra sinonimiški. Tačiau, anot Heideggerio, būtent modernioji technika yra tai, su kuo patiriame ambivalentišką santykį ir kuri atrodo nesuderinama su visomis lig tol buvusiomis technikomis. Taip yra todėl, kad modernioji technika atveria priverstiniu būdu, „užpuldama“ gamtą. Šis užpuolimas atveria ir parodo išteklius kaip naudingiausio įmanomo panaudojimo mažiausiomis įmanomomis priemonėmis paiešką, kuomet iki-modernioji technika leidžia gamtai būti tokiai, kokia yra, ir derinasi prie jos. Anot Heideggerio, modernioji technika įgalina mintį, kad visa gamta yra tik tai, ką žmogus nori iš jos pagaminti. Pats žmogus lygiai taip pat tampa dalimi suišteklinto pasaulio ir paklūsta lygiai tai pačiai logikai, pagal kurią jis lygiai taip pat pastatomas siekti tikslų pačiu efektyviausiu įmanomu būdu. Todėl žmogus „prieivartauja“ gamtą ir todėl, kad patys yra prieivartaujami taip daryti. Todėl *Gestell*, anot Dahlstromo, yra moderniosios technikos esmė, o esmė nėra nei pati modernioji technika, nei tai, kas daro ją įmanoma. Esmė yra tas prieivartinio mąstymo karkasas, kuris užduoda prieivartą kaip pagrindą ir padaro šį veiksma galimu. Filosofijos užduotis yra išlaisvinti mąstymą nuo šios prieivartos ir leisti pamatyti alternatyvas: „Heideggerio

viltis ateičiai, kaip parodysiu, yra iš pagrindų susijusi su pagalba padėti mums atlikti geštalinių posūkių, dėl kurio galėtume vietoje pavojaus pamatyti viltį“ (Thomson 2009: 147).

Išslaptinimas, anot Heideggerio, yra už žmogaus kontrolės ribų, taip įgalindamas instrumentinį požiūrį į techniką. Kita vertus, kaip pastebi Dahlstromas, Heideggeris „Tiesos esmėje“ teigia, kad žmogus kaip toks niekada nėra visiškai paverčiamas ištekliumi, nes ta jo dalis, susijusi su atvertimi, yra kur kas giliau nei tai, kas sudaro išteklius. Būtent žmogus įgalina požiūrį į gamtą kaip į išteklių masę, nes jis yra privaloma sąlyga atverti tai, kas yra technikos pagrindas, nesvarbu, ar moderniosios, ar iki-moderniosios. Instrumentinio požiūrio aptikimas ir apmąstymas atveria galimybę mums konstruoti laisvesnį santykį. Ir būtent dėl to moderniosios technikos pavojus slypi ne jos padariniuose (ar tai būtų branduolinio karo, ar kitokia grėsmė), bet tuo, kad modernioji technika neleidžia žmogui pamatyti laisvesnio santykio su technika galimybės ir kartu kur kas „teisingesnės“ tiesos. „Todėl esmė yra tai, kas reiškia tradiciją to, kas mums buvo perduota, kas atsiranda ir kas galiausiai praeina (Dahlstrom 2019: 54). Būtent ši, kitokios tiesos galimybė, yra tai, kas leistų neutralizuoti technikos keliamus pavojus. Tokia yra pagrindinė Heideggerio filosofijos žinutė, kuri, pasak Dahlstromo, leidžia traktuoti Heideggerį kaip ne tik kad nepraradusį aktualumo, bet ir kaip itin svarbų pastangų mąstyti kitaip kūrėją.

2. KODĖL *GESTELL* NĖRA MĄSTYMO AKLIGATVIS (HOLZWEG)

Heideggerio pozicija, nepaisant jos išsamumo ir originalumo, susilaukė ir nemažai kritikos. Nors įvairūs filosofai išryškina skirtingus problemiškus jo filosofijos aspektus, tačiau visą kritiką galima apibendrinti taip: Heideggerio mąstymas apie techniką priveda prie akligatvio, kuriame šis mąstymas tampa prieštaringas, neproduktyvus ir netinkamas technikai analizuoti. Ši kritika skleidžiasi keliais būdais: visų pirma, formaliai, kuomet parodoma, jog Heideggeris, konstruodamas *Gestell* apibrėžimą, prieina prie prieštaros, kuri diskvalifikuoja visą jo mąstymą apie *Gestell*. Kitas būdas yra parodyti technikos daugialypiškumą ir kontekstualumą, pasižyminti įvairiais santykiais su tikrove, kuriems apibūdinti *Gestell* sąvoka nebūtinai yra tinkama. Dar viena prieiga, parodanti Heideggerio pozicijos aporetiskumą, yra diagnozuoti jos deterministišką, fatalistinį pobūdį, nurodant, kad jei *Gestell* yra neišvengiamas, tuomet ir mąstymas apie tai nėra produktyvus.

2.1. Heideggerio pozicija kaip aporetinio mąstymo pavyzdys

Kalbant apie pirmąjį kritikos tipą, turime Andrew Feenberg ir Dana S. Belu išsakytą kritiką, kuomet teigiama, kad pats mąstymas apie *Gestell* kaip totalizuojantį mąstymą priveda prie logiškai prieštaringos išvados. Jų argumentas skleidžiamas šitaip: kadangi *Gestell* yra totalus ir visaapimantis, kadangi dėl jo bet kuris esinys atsiveria kaip nustatytas ir visada paruoštas naudoti išteklius, tuomet tai reiškia, kad pats *Gestell* universalumas daro bet kokią jo paties aptikimą negalimą. Nustatytas ir į išteklių redukuotas žmogus neturėtų turėti jokios galimybės pats jokiū būdu patirti ar aptikti tokio savo buvimo. Kaip tuomet įmanoma bet kam, o šiuo atveju – Heideggeriui, „išsiveržti“ iš *Gestell* užduodamo instrumentinio mąstymo ir jį „demaskuoti“? Jei jam tai pavyksta, *Gestell* nėra universalus. Jei tai neįmanoma, reiškia, *Gestell* niekada negali būti aptiktas. Kita vertus, tai, kad Heideggeris apie tai kalba, rodo į tai, kad *Gestell* universalumas yra sąlyginis. „Technikos klausime“ Heideggeris linksta į tai, kad *Gestell* yra dalinis, o su tuo, kaip pažymi autoriai, sutinka ir kiti komentatoriai, tačiau čia atsiranda nuoseklumo problema: jei *Gestell* nėra totalus, vadinasi, tai tik vienas iš tikrovės atverties būdų. Tokiu atveju žmogus sugeba matyti ir kitas alternatyvas bei jas rinktis. Šitaip dingsta visas *Gestell* „geluonis“ – iš jo totalumo ir universalumo kylantis pavojus prarasti galimybę pamatyti patį *Gestell* ir kitus, alternatyvius tikrovės atsivėrimo būdus. Vadinasi, *Gestell* kaip tikrovės atsivėrimo konceptualizacija susiduria su paradoksu ir turi būti atmestina.

Panašiu keliu eina ir Sørenas Riisas, kuris teigia, kad bet kokia filosofija kartu yra ir technika. Interpretuodamas Heideggerį, jis teigia, kad pats mąstymas yra tam tikra technika, kuria siekiama

tobulumo, lygiai kaip amatininkas tobulina savo technikas ir įrankius, siekdamas kuo efektyviau sukurti tam tikrus poreikius tenkinančius gaminius. Tiek ikimoderniosios technikos amatininkai, tiek ir modernias technikas pasitelkiantys inžinieriai siekia to paties – kuo efektyviau sukurti kuo tobulesnį gaminį. Pirmiausia, Riisas tai iliustruodamas pasitelkia įvairius pavyzdžius – laivų, automobilių gamybą – kuriais siekia parodyti, kad technika vystosi siekdama gaminių tobulumo. Lygiai taip, sako Riisas, yra ir su mąstymu, kuris pasitelkia įvairius mąstymo būdus ir kelius siekdamas gauti geriausią rezultatą: „Mūsų tezė – mąstymas iš tikrųjų yra techninis amatas“ (Riis 2009: 123). Jei taip nebūtų, anot Riiso, tuomet nebūtų įmanoma ir filosofija apskritai. Filosofija, kaip mąstymas *par excellence*, savo esme yra, šalia viso kito, amatas: „Būtent ši techninė dimensija įgalina kurti didžius veikalus apie mąstymą“ (Ibid.). Tačiau jei galioja Heideggerio kritika technikai kaip tam tikrą mąstymą apie pasaulį įtvirtinančiai žmogaus veiklos formai, tuomet pačiai filosofijai ši kritika galioja lygiai taip pat – neįmanoma nieko žinoti, nes net elementariausias filosofinis klausimas apie tai, kas yra žinojimas, jau suponuoja, kad kad tai yra kažkas, ką galima pažinti. Tokiu būdu universitetai yra ne tik kalvės, kuriose ruošiami „žmogiškieji ištekliai“, tačiau ir tarnauja kaip vyraujančias filosofines nuostatas įtvirtinančios institucijos. Riiso teigimu, Heideggerio kritika technikai padaro bet kokią mąstymą neįmanomu, kadangi, visų pirma, patį mąstymą traktuoja kaip pažintiną. Siekdami pažinti tokį mąstymą mes iškart atsiduriame techninio mąstymo karkase ir galime pažinti jį tik tiek, kiek tas karkasas numato. Antra, pats tikslo išsikėlimas, net jei tas tikslas yra rasti kitoki būdą mąstyti, reiškia, kad mes jau mąstome instrumentiškai. Todėl Riisas teigia, kad pati Heideggerio pastanga jau yra pasmerkta: „Bet išsikelti „mąstymui“ tikslą reiškia sukompromituoti paties Heideggerio pastangas atverti mąstymą už instrumentiškumo ribų“ (Riis 2009: 135). Heideggerio poziciją kaip akligatvį Riisas išskleidžia taip: „<..> mąstymas turėtų nemąstyti apie nieką apskritai – apie jokią esinį – ir nepriimti jokių prielaidų“ (Riis 2009: 136). Kalbėdamas apie Heideggerio kritiką visam Vakarų metafizikos projektui, jis sako, kad „Heideggeris pačią filosofijos pradžią mato kaip nutolimo – nutolimo nuo „atverties“ tašką“ (Riis 2009: 136). Tačiau Heideggerio siūlomas sprendimas jam atrodo kaip toks, kuris siūlo išvis nemąstyti: „To mes negalime vadinti mąstymu, bet galime vadinti *apsistojimu*, kuri Heideggeris kartais vartoja kaip idealaus mąstymo būdo sinonimą. <..> Šis mąstymas yra „nepriimantis prielaidų“, nes jis prasideda ir baigiasi ties niekuo. Mes net negalime vadinti jo „paruošiamuoju“, kaip jį vadina Heideggeris, nes „mąstymas“, pagal Heideggerio idealą, turėtų neparuošti niekam, nes taip jis sukuria nusikreipimą už mąstymo paruoštos erdvės ir padaro save instrumentinio karkaso dalimi“ (Riis 2009: 136). Riisas savo poziciją apibendrina taip: „Mūsų tezė teigia, kad Heideggerio kritika filosofijos, technikos ir mokslo atžvilgiu yra tokia griežta, kad padaro bet kokią prasmingą *mąstymą* neįmanomą“ (Riis 2009: 135). Toks mąstymas, anot jo, leidžia

apsistoti tik ties nieku (*nothingness*). Apibendrinant tokią Riiso poziciją galima teigti, kad jo atliekamas judesys pritaikyti Heideggerio poziciją technikos atžvilgiu pačiai jo filosofijai leidžia šias dvi veiklos rūšis – techninę veiklą bei mąstymą – traktuoti kaip iš esmės vienodas ir galinčias pasiūlyti tą patį instrumentinį atverties būdą.

Iš pateiktų Feenbergo, Belu ir Riiso argumentų matyti, kad visi jie susiję su vidinio prieštaravimo paieška Heideggerio pozicijoje. Tiek Feenbergas ir Belu, tiek ir Riisas pažymi, kad nuosekliai eidami Heideggerio siūlomą keliu turime pripažinti, kad griežtas *Gestell* taikymas nuveda prie mąstymo „užlūžimo“ – naudojantis šia sąvoka neįmanoma mąstyti apie tikrovę, todėl esame arba priversti daryti išlygas, kurios kertasi su pačiu sąvokos *Gestell* apibrėžimu, arba atsisakyti jos apskritai. Nė vienas iš šių kelių nėra priimtinas, jei nenorime visiškai atmesti Heideggerio filosofijos apie techniką, todėl reikia atlikti priešingą judesį – pažiūrėti, ar pačių autorių kritikoje nėra prieštaravimo ar nenuoseklumo.

Bandant atsakyti į šiuos argumentus, reikia pažymėti, kad, priklausomai nuo teksto, Heideggeris svyruoja tarp totalaus ir dalinio *Gestell*. Dalinė prieiga leistų kokias nors nuo *Gestell* nukrypstančias anomalijas, marginalines praktikas, atsiduriančias už šio totalumo ir universalumo ribų. Dalinis *Gestell* leistų išvengti aporijos, nes leistų traktuoti, kad paties Heideggerio pozicija tarpsta tose iš *Gestell* išsprūstančiose mąstymo sferose. Tačiau pagrindinė Feenbergo ir Belu problema, kaip pažymi Tobias Keilingas, yra ta, kad „<.> jie nuvertina transformuojančią galią, kurią Heideggeris mato *Gelassenheit* kaip įgalinančiame mąstymą“ (Keiling 2019: 111). *Gestell* analizė yra reikalinga ne korektiškai ir nuosekliai filosofinei pozicijai suformuluoti, bet paruošti mąstymą, kuris vadovautųsi kitokiais principais. Galima atlikti nedidelį mintinį eksperimentą: kaip galėtų atrodyti į aporiją nevedančio mąstymo karkaso, nuostatų visumos, apibrėžimas? Pagal tokią apibrėžimą sukonstruota sąvoka pasižymėtų būtent tuo, ką Heideggeris išskiria kaip *Gestell* bruožus – universalumą ir totalumą, o tai visiškai paneigtų pagrindinį jo siekį – būtent vadavimąsi iš šio totalumo ir universalumo, atvirumą kitoms, dalinėms ontologijoms. Tokiu atveju ši sąvoka nurodytų į kažkokio post-techninio mąstymo sukūrimą, kuris būtų idealiai nuoseklus ir nepasižymėtų jokiais prieštaravimais. Tačiau Heideggerio žvilgsnis yra nukreiptas ne į dar didesniu tikslumu pasižymintį tikrovės mąstymą, o tokio mąstymo išvengimą, kitaip tariant, atlaisvinimą, *Gelassenheit*, kuris turėtų neleisti rasti dar didesniai ir ekspansyviai esinių vartimui išteklius.

Toliau atsakant į aptartą kritiką, galima pasitelkti paties Riiso argumentą dėl filosofijos kaip technikos pobūdžio. Riisas pabrėžia, kad vokiečių kalboje nėra aiškios skirties tarp technikos kaip būdo (metodo) abstrakčia prasme ir technikos prietaisų, įrankių ar pramonės bei paslaugoms teikti skirtų procesų. Technika – plati sąvoka, galinti apimti ir labai abstrakčius būdus ar metodus, kurie tinkami kalbant ir apie mąstymą. Todėl Riisas teigia, kad „[n]ors „mąstymas“ nėra technika, jis iš

tikrųjų gal turėti technikos bruožų“ (Riis 2009: 143). Būtent šis mąstymo kaip technikos supratimas ir yra tai, kas leidžia Heideggeriui traktuoti visą filosofinę tradiciją nuo pat Platono kaip techniką: „[a]not Heideggerio, filosofija nemažsto apie tai, kaip esiniai atsiranda, kaip susiformuoja jų tapatumas, ir todėl ji yra rezultatas jau įvykusio tiesos nepaslėpties įvykio“ (Riis 2009: 133). Filosofija, anot Riiso, suteikia esiniams jų tapatybę, apibrėžia juos ir sustato tam tikru stabilium, savaime suprantamu būdu taip, kad būtų įmanoma kuo detalesnis jų nagrinėjimas – tiek filosofijoje, tiek moksle ar technikoje. Tačiau toks nagrinėjimas neapima paties esinių atsivėrimo įvykio nagrinėjimo, jis apsiriboja tiesos kaip atitikties supratimu. Galiausiai filosofija perduoda tikrovės tyrimą mokslui ir technikai, o pati, anot Heideggerio, turėtų tapti reflekyvi ir kritiška savo pačios istorijai ir praktikoms. Tačiau iki tol visa filosofija yra, šiuo požiūriu, tapati mokslui ir technikai. O kaip turėtų atrodyti ta kitokia filosofija, kuri taptų reflekyvi savo pačios atžvilgiu ir neprisidėtų prie pasaulio kaip nustatytų ir valdomų išteklių formavimo? Ar tokia filosofija išvis yra įmanoma?

Paties Riiso duodami pavyzdžiai iš technikų vystymo apibrėžiami kaip siekiantys tobulumo, išbaigtumo. Tapatinant filosofiją su mąstymo technikų kūrimu, reiškia, kad jai galioja tas pats tobulumo, išbaigtumo siekio kriterijus. Tačiau, kaip pripažįsta ir pats Sorenas Riisas, tobulai išbaigtų technikų neturime, jos visos gamina netobulus, nors ir kaskart geresnius gaminius vis efektyvesniu būdu. Todėl, sekant šia mintimi, filosofija nėra ir negali būti tobula ir išbaigta – kiekviena kuriame filosofinė sistema ar tekstų visuma taip pat visada bus netobula ir neišbaigta. Pripažindami techninį filosofijos matmenį pripažįstame ir galimybę, kad ji gali būti daugiau ar mažiau efektyvi ar išbaigta. Tačiau toks vertinimas galimas tik kitų, gretimų technikų kontekste, jomis remiantis ir lyginant. Teigti, kad viena ar kita technika yra tobula ir jos sukuriami produktai yra visiškai išbaigti ir kad ateityje tikrai neatsiras jokių geresnių technikų, yra vargiai įmanoma.

Galima sutikti, kad toks mąstymui iškeltas tikslas yra neįvykdomas, tačiau neaišku, ar šiuo atveju Riiso keliamas reikalavimas nėra pernelyg griežtas – jis teigia, kad, priimant Heideggerio poziciją, reiktų iš karto siekti tobulo ir idealiai prasmingo mąstymo – tokio, kuris nepriimtų jokių prielaidų, nekeltų jokių tikslų ir apskritai koku nors būdu būtų už instrumentinio mąstymo ribų. Tačiau iš to niekaip neseka, kad *bandymas* atsikratyti mąstymo prielaidų pats nebus produktyvus, priešingai, toks mąstymas, siekdamas tokio tikslo, kurs naujas technikas, kurios gali būti naudingos tokiu būdu, kurio neįmanoma iš anksto numatyti. Su Riiso kritika galima būtų sutikti, jei prasmingumas būtų suvokiamas kaip absoliutus – toks, kuriam neįmanoma taikyti jokios kritikos, tačiau kelti tokį reikalavimą reiškia reikalauti *tobulo*. Kita vertus, galima realiai suabejoti, ar tikrai Riiso interpretacija, kuri reikalauja nemažtyti apie joki esinį, tikrai užkardo bet kokio mąstymo galimybę. *Niekas* visiškai legitimiai yra tapęs filosofinio mąstymo objektu ne vieno filosofo tekstuose, todėl kodėl mąstyti apie *nieką* nėra įmanomas mąstymo kelias? Pats Heideggeris savo

paskaitoje „Kas yra metafizika“? pažymi: „[k]lausimo apie Nieką išsklaida mus turi perkelti į situaciją, kurioje esant būtų aiški atsakymo [„kaip yra su Nieku?“ – aut. past.] arba negalėjimo atsakyti galimybė. Niekas yra duotas“ (Heidegeris 1992b: 115). Taigi *niekas* gali būti ir yra apmąstymo objektu jau pačiam Heideggeriui. Galima būtų prieštarauti, kad net mąstydami apie nieką mes jį taip pat suobjektiname, padarome tam tikru esiniu, priimame kokias nors prielaidas apie jį, tačiau pats judesys – nuo mąstymo apie tikrovę, esinius link to, kas nėra ir jokiū būdu tikrovėje nesireiškia – rodo tai, kad įmanoma bent siekti tokio mąstymo, kuris bent iš dalies išpildytų Heideggerio nubrėžtus kriterijus. Tai, kad jie nėra iki galo įvykdomi, nurodo ir pats Heideggeris: „[k]lausimas apie Nieką – kas ir kaip jis, Niekas, yra – klausimo subjektą paverčia jo priešingybe. Klausimas pats iš savęs atima savo objektą“ (Heidegeris 1992b: 115). Todėl taip galima pačiam Riisui prikišti tiek paties Heideggerio tekstų, tiek vėlesnės Heideggerio tradicija besiremiančios minties ignoravimą, kuri rodo, kad Heideggerio siūlomas kelias tikrai nėra akligatvis. Iš to nebūtinai seka, kad, kaip teigia Riisas, atsiribojimas nuo realaus pasaulio problemų ir technikos „paleidimas“ buvoti dar labiau filosofų „neprižiūrimu“ būdu. Tačiau tiek vėlesnė filosofinė mintis, tiek įvairių technikos grėsmes pabrėžiančių judėjimų gausa nurodo į priešingą dalyką.

Antra, Riisas neatsižvelgia į tai, kad technologijų raida nėra griežtai linijinė – naujos technikos pasikeitus situacijai gali tapti visiškai neefektyvios, o jų gaminiai – nenaudingi. Tačiau su filosofija egzistuoja priešinga situacija – filosofijoje nėra progreso, naujos filosofijos neišstumia senųjų, o priešingai – remiasi jomis. Filosofijoje senieji mąstymo būdai netampa vien istorijų prerogatyva – jie lygiai taip pat „gyvena“ šalia pačių naujausiųjų. Moderniojoje technikoje situacija yra visiškai priešinga. Jei amatai gali egzistuoti šalia jos, tai senesnės modernios technikos atmainos – ne (nebent kaip istoriniai eksponatai). Tačiau filosofijoje situacija gali greitai pasikeisti, todėl ir tai, kas buvo laikoma atgyvenusia technika, gali tapti reikalinga kitai, naujai technikai susiformuoti. Todėl teiginys, kad Heideggerio pozicija yra akligatvis (*Holzweg*), nereiškia, kad ji, kaip technika, negali vienu ar kitu metu tapti reikalinga kitoms technikoms.

Kitas būdas atsakyti į Riiso kritiką būtų pabrėžti atgręžti *Gestell* totalumą prieš jį patį. Tai galima daryti taip: pasak Marko A. Wrathallo pateikiamos Heideggerio interpretacijos, esminės esinio savybės yra tos, pagal kurias mes galime sėkmingai mąstyti apie jo santykį su kitais esiniais ir tuo būdu padaryti jį prieinamą moksliniam pažinimui. Šios savybės atitinka nuspėjamumo ir panaudojamumo siekti tikslų kriterijus. Tie tikslai nėra konkretūs, t. y. jie nėra nukreipti į konkrečių gaminių ar komunikavimo siekius, bet greičiau nurodo į tai, kad visas pasaulis turi tapti tokiu, kuriame kiekvienas esinys būtų išnagrinėtas ir paruoštas kokiam nors atsiradusiam tikslui. Kitaip sakant, jei tos savybės, kurios neleidžia nustatyti tų ryšių ir įgalinti manipuliacinio santykio,

laikomos nesvarbiomis ir yra atmetamos. O savybės, kurios yra naudingos tokiam pasaulio organizavimo būdui, tampa tam tikra prasme vienodos. Kaip teigia Heideggeris, „jų kaip dalių būdas reikalauja vienodumo. Vienodumas leidžia vienai daliai būti paruošta pakeisti kitą dalį <..> Dalis kaip dalis yra jau paruošta pakeičiamumui“. Tuo remdamasis Wrathallas teigia, kad tokia pasaulyje, anot Heideggerio, viskas atsiveria kaip sutvarkoma tam tikrame rezervuare ar išteklių masyve, nesvarbu, ar tai yra iš tikro sutvarkoma, ar ne. Tai leidžiam mums visada turėti maksimalų pasirinkimų skaičių. Viskas yra sutvarkoma taip, kad esiniai (įskaitant žmones) stovi parengti taip, kad visuomet būtų pasiruošę tenkinti mūsų poreikius. Tačiau kai susiduriame su esiniais, kurie priešinasi tokiam priskyrimui, tai kelia klausimą apie techninio ontologijos adekvatumą. „Ir jei mes randame esinių klasę, kuri niekada iki šiol nebuvo adekvačiai atverta jokiam metafiziniam pasaulyje, tuomet tai demonstruoja, kad ontologinis prieštaravimas tokiam pasauliui nebūtinai yra nostalgiskas – tai iš tikrųjų yra prieštaravimas visoms ligtolinėms ontologijoms, taip pat ir techniniam amžiui“ (Wrathall 2019: 19). Šitaip Wrathallas bando legitimizuoti Heideggerio kritiką Vakarų metafizikos projektui ir parodyti, kad esama pagrindo manyti, jog galimas alternatyvus mąstymas, ir kad tai nėra tuščia filosofinė užgaida, neturinti nieko bendro dabartiniams laikams. Kalbėdamas apie tokį mąstymą, kurį Heideggeris vadina *blaiiviu (nüchtern)*, Wrathallas teigia, kad, viena vertus, tai yra esinius teigiantis mąstymas, kurio metu mes leidžiamės jiems atsiverti tokiems, kokie jie yra, tačiau tuo pat metu atsiribojame, išlaikome save laisvais nuo tokio pasaulio, kurio link jie mus kreipia, laikydami tokį pasaulį nebūtinu, t. y. leidžiam sau mąstyti ir apie alternatyvas. Būtent tokio mąstymo, kuris steigia atstumą tarp mūsų ir *Gestell* suponuojamo pasaulio, alternatyva yra pagrindinis tikslas, kurio, anot Wrathallo, siekia Heideggeris.

Todėl atsakant į *Gestell*, kaip totalios ir universalios sąvokos kritiką, galima sakyti, kad jos iškeliami kriterijai gali būti nepakankami paslėpti tuos tikrovės fenomenus, kurie šiems kriterijams nepasiduoda. Nuspėjamumas ir panaudojamumas siekti tikslų nebūtinai yra *visą* tikrovę užgožiantys ir joje *properšų* nepaliekantys kriterijai. Todėl ankstesni Feenbergo ir Belu argumentai dėl pačios *Gestell* sąvokos nepamąstomumo gali būti teisingi tik tam tikromis sąlygomis, tam tikrą laiką – tiek, kiek, anot Wrathallo, mes nesusiduriame su tokiais esiniais, atsiveria kitokiu būdu, ne *Gestell* brėžiamų gairių ribose.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą Heideggerio mąstymo kaip aporijos kritiką, galima teigti, kad minėtų autorių tekstai Heideggerio filosofijai kelia nepamatuotą reikalavimą. Toks reikalavimas yra nukreiptas į kažkokio post-techninio mąstymo sukūrimą, kuris būtų idealiai nuoseklus ir nepasižymėtų jokiais prieštaravimais. Tačiau toks mąstymas pasižymėtų dar didesniu instrumentalumu ir „užsisklendimu“, kurio Heideggeris kaip tik nori išvengti. Jo tikslas yra būtent atvedimas į šią aporiją, kurioje galėtų skleistis kokybiškai naujas mąstymas įvairių ontologijų

horizonte. Tam reikalinga ne konkreti ne-techninė ontologija kaip priešstata techninei, tačiau mąstymo „paleidimas“, *Gelassenheit*, kuris pasižymėti atvirumu įvairioms ontologijoms.

2.2. Determinuotumo Heideggerio pozicijoje problema

Heideggerio prieiga, subendrinanti visas technikas ir orientuodama mąstymą į bendrus visai technikai aspektus, susilaukia kritikos ir dėl savo determinuotumo. Feenbergas tekste „Questioning Technology“ pažymi, kad egzistuoja istoriškai besiklostanti dėsnių „demokratizacija“: „Visų pirma, nuo Dievo ir karaliaus atskirta ir žmogaus kontrolei pajungta buvo teisė. Tada, Marksas ir darbininkų judėjimas į politinę erdvę įtraukė ekonomiką“ (Feenberg 1999: vii). Sekant šia logika, anot Feenbergo, toks pats virsmas laukia ir supratimo apie technikas. Ši interpretacija teigia istorinį dėsnių „laisvinimą“ ir stabilios ir nekintamos, esencialistinės sferos atidavimą žmogiškajai – demokratinei, kompromisų ir susitarimų valdomai sferai. Teisė, ekonomika, švietimas, medicina, o dabar ir technika turi būti apibrėžiamą taip, kad tai atlieptų dinamišką jos vystymąsi ir to vystymosi kontekstą. Ši Feenbergo palaikoma pažiūra yra esmingai anti-fundamentistinė, neigianti bet kokio esmingo technikų apibrėžimo, turinčio visų jų esmę aprėpiantį turinį, galimybę. Feenbergas techniką traktuoja kaip mediumą, nulemiantį socialinį gyvenimą – visus ekonominius, politinius, religinius procesus. Kiekvienas techninis pasikeitimas gali daryti įtaką visiems šiems sluoksniams ir pakeisti juose vykstančius procesus. Tačiau Feenbergui technikų veikimas nėra vienkryptis – lygiai taip pat įmanomas ir atvirkščias variantas, t. y. socialiniai procesai gali lemti technologinius pasikeitimus ir naujų technikų kūrimąsi.

Pagrindinė pozicija, kurią nori įrodyti Feenbergas, yra pamatinis technologinių ir socialinių procesų neatskiriamumas: „Tol, kol techninę ir socialinę sritis matome kaip atskiras, svarbūs šių plotmių aspektai liks už mūsų, kaip demokratinės visuomenės, suvokimo ribų“ (Ibid.). Šių sferų atskirtis negali egzistuoti be joms priskiriamų esmių ar dėsnių, o pirminė Feenbergo prielaida yra ta, kad Heideggeris, aptardamas technikų fenomeną, priskiria joms vieną ir tą pačią stabilią ir nekintamą esmę. Tokia esmė yra visiškai svetima socialiniams procesams, kuriems Feenbergas priskiria laisvą ir nenuspėjamą, taigi, nedeterminuotą veikimą. Socialinėje sferoje nėra vieno apibrėžto ir nekintamo vystymosi kelio.

Ar galima traktuoti Heideggerį kaip technologinį deterministą? Feenbergo kritika Heideggeriui yra legitimi tuo atveju, jei Heideggeriui tikrai galime priskirti determinizmo teigimą technikų vystymesi. Tačiau tokia priskirtis nėra neproblemiška dėl paties Heideggerio, kaip fenomenologo, pozicijos. Ar tikrai Heideggeris, kalbėdamas apie technikas, teigia, kad „technologinė pažanga turi automatinį ir vienkryptį pobūdį“ (Feenberg 1999: 3)? Wrathallas teigia, kad Heideggerio mąstyme matosi skirtingų metafizinių pasaulių seka, iš kurių kiekvienas atsiranda,

tęsiasi ir galiausiai pasibaigia. „Tačiau kaip naujas pasaulis gali atsirasti arba senasis – baigtis, jei viskas yra universaliai ir totaliai determinuota būties supratimo, esančio esamame pasaulyje?“ (Wrathall 2018: 17) Juk esencialistiniame mąstyme bet kokia būties (taigi, ir technikos) supratimo kaita būtų neįmanoma. „Technikos klausime“ Heideggeris plėtoja „likimo“ sampratą, kuri glaudžiai siejasi su tuo, kaip, Heideggerio teigimu, technika kuria išslaptinimo erdvę: „Žmogų visada persmelkia išslaptinimo likimas. Tačiau šis likimas niekada nėra lemtinga prievarta. Juk žmogus kaip tik ir būna laisvas, kai jis priklauso stichijai ir taip tampa įsiklausančiuoju, tačiau ne paklusniuoju“ (Heideggeris 1992d: 233). Technikų sukuriamas išslaptinimo laukas nėra vienintelis įmanomas veikimas, nuo kurio žmogus negalėtų išsivaduoti. Atsitraukimas nuo ontinės į ontologinę plotmę ir yra tai, ką Heideggeris bando daryti bandydamas „parengti laisvą požiūrį“ į technikas. Tai, kad egzistuoja mąstymas, kuriam technika nėra vien ekonomikos dalis ar instrumentiškai bei antropologiškai suvokiama įrankių visuma, ir yra įrodymas, kad įmanomas kitoks, nedeterministinis santykis su technikomis. Tokiame santykyje pati technikų raida ir konkretūs jos pasikeitimai ar proveržiai nėra tai, kas galėtų kažką apie jas pasakyti. Esminis dalykas čia yra santykis tarp žmogaus ir technikų. Todėl Heideggeris pateikia du – klasikinių *techne* ir modernų *Gestell* – santykių su technikomis tipus. Abiejų santykio tipų kuriama išslaptinimo erdvė yra tai, kas, Heideggerio manymu, esmingiausia kalbant apie technikas. Todėl jo tikslas yra atkreipti dėmesį į tai, kad žmogus, kaip „įsiklausantysis“, santykį su technikomis gali rinktis.

Gebėjimą rinktis santykį iliustruoja Heideggerio pasąžas apie „pavojų“ ir „gelbėjimą“. Anot jo, „gelbėti“ reiškia sugrąžinti į esmę taip, kad esmė pirmąkart pradėtų autentiškai reikštis“ (Heideggeris 1992d: 236). Taip technikų aptarimas ir jų pavojaus įvardijimas virsta „gelbėjimo“ programa, turinčia pakeisti žmogaus santykį su technikomis ir panaikinti aklą priklausomybę nuo jų. Feenbergo kritika taip pat neatsižvelgia į tai, kad Heideggerio pozicija siekia atsiriboti nuo instrumentinio ir antropologinio požiūrio į techniką (kuris pats pasižymi nekritiniu technikos raidos vertinimu – taigi, stabilaus ir nekintančio santykio postulavimu) ir parodyti kitokios žiūros ir santykio su ja galimybę.

Feenbergo teigimu, „Heideggeris teigia, kad technika viską, ką paliečia, paverčia tiesiog į žaliavas, kurias jis vadina „čia-stovėsena“ (*Bestand*)“ (Feenberg 1999: 183). Technikos Heideggeriui nėra neutrali sritis, priešingai – tai yra moderniosios kultūros forma, per kurią visas pasaulis atsiveria kaip žmogaus valiai ir kontrolei palenkta visuma. „[...] labiausiai mes tampame priklausomi nuo technikos tada, kai į ją žiūrime kaip į kažką neutralaus, nes toks požiūris, šiuo metu ypač paplitęs, galų gale mus daro visiškai aklius technikos esmės atžvilgiu“ (Heideggeris 1992d: 217). Neutralų žvilgsnį į technikas Heideggeris laiko pavojingu, taip implikuodamas, kad jų esmę atskleidžianti žiūra privalo atkreipti dėmesį į kitus santykyje su technikomis esančius dalykus, kurie

nėra susiję su technikų naudingumu (tikslais) ar panaudojimu (žmogaus veikla). Todėl turi egzistuoti nebe neutralus, o vertybėmis pagrįstas technikų vertinimas, kurio pavyzdys būtų skirtumas tarp to ką laikome moderniomis technikomis, ir antikinės *technē*. Šią Heideggerio skirtį Feenbergas laiko vertybine.

Technikų keliamas pavojus ir specifinis *išslaptinimo* būdas aiškiai implikuoja sprendimo, arba „gelbėjimo“ būtinybę, kuri, anot Feenbergo, gali reikštis dviem būdais: arba požiūrio į technikas pakeitimu, arba aiškiai atsispindėti pačiuose technologiniuose artefaktuose (Feenberg 1999: 266). Pirmąjį kelią, anot jo, aiškiai diskvalifikuoja aplinkosauga, raginanti atsisakyti labiausiai žalingų technikų ir keisti vartojimo įpročius (šio kelio jis nelaiko požiūrio keitimu, o tik bandymu vienas technikas keisti kitomis), o antrasis kelias yra visiškai neaiškus, nes pats Heideggeris nepateikia aiškaus siūlymo, kaip tie prietaisai turėtų keistis (Ibid.). Tačiau Feenbergas priskiria Heideggeriui mintį, kad technikos yra nesusijusios su socialiniais procesais ir todėl gali būti laikomos atskira ir savarankiška sritimi, kuriai galioja visuomenės raidai nepavaldūs dėsniai: „visi jie sutarė, kad technika – tai autonomiška, nuo visuomenės atskira jėga, tarsi kokia antrinė gamta, veikianti socialinį gyvenimą iš atskiros proto srities, iš kurios save kildina ir mokslas“ (Feenberg 1999: vii). Tačiau paties Heideggerio „Technikos klausimas“ akcentuoja *Gestell* kaip mąstymo karkasą, kuriame modernybės žmogus veikia nereflektyviai. Šis karkasas gali būti laikomas *likimu*, o ne visiškai su žmogaus požiūriu nesusijusia ir jo mąstymui nepavaldžia raida. Čia aplinkosaugos pavyzdys, kurį mini Feenbergas, atsisuka prieš jį patį – ar vis aiškesnis technikų pavojaus suvokimas ir bandymai riboti jų naudojimą, keisti jas kita veikla nerodo tam tikro pasikeitimo mąstymo karkase, kuomet technikų neutralumas yra atmetamas, o jų pavojus yra įtraukiamas į naują, modifikuotą mąstymo karkasą?

2.3. Istorinio ir technologinio konteksto problema

Šalia jau minėtų problemų, susijusių su Heideggerio pozicija technikos atžvilgiu, yra ir istorinių pokyčių bei raidos problema. Don Ihde'as, nagrinėdamas ją šiuolaikinės filosofijos kontekste, pažymi, kad technika ir mokslas pasikeitė gana smarkiai nuo XX a. pradžios ir vidurio, kuomet Heideggeris rašė savo tekstus, skirtus technikai.

Visų pirma, Ihde'as tvirtina, kad Heideggerio požiūris į technikas remiasi visų pirma to meto Vokietijoje vyravusiu romantiniu požiūriu, bandžiusiu sieti technologinę pažangą su romantizmo idealais. Tai jis grindžia jau nuo pat pradžių reiškiamą neigiamą nuostatą tiek anglosaksų, tiek komunistų (Karlo Marxo įtakoje) atžvilgiu, kuri grindžiama tuo, jog šios dvi pozicijos radikaliai nutraukia santykį su tradicija ir su žmogaus, kaip į techniką neredukuojamos pasaulio dalies, esme. Ihde'as taip pat pateikia Italijoje susiformavusio futurizmo pavyzdį kaip vieną iš tradiciją

nutraukiančių judėjimų, kuris galėjo tapti Heideggerio simpatijų nacionalsocializmui šaltiniu. Ihde'o kritika taip pat kyla iš to, kad daugelis komentuojančiųjų Heideggerio yra darbus yra prisiėmę adoruojančią poziciją, ir, yra anot jo, *true believers*, nekritiškai priimančios Heideggerio požiūrį kaip teisingą, bet reikalaujanti išskleidimo, sukonkretinimo „paprastam“ skaitytojui. Tai jis grindžia visų pirma tuo, kad šie komentatoriai nesiima nagrinėti, kaip didelė technologinė kaita XX a. antroje pusėje ir XXI a. galėjo nutolti nuo tuometinės Heideggerio atliktos žmogaus santykio su technika analizės, mat šiuolaikinės technikos gali rodyti į jau visišką kitokį žmogaus santykį su pasauliu, taip palikdamos Heideggerio poziciją aktualią tik jo paties laikmečiui. Ihde'as išvardija daugelį naujų technikų, kurios, jo nuomone, smarkiai skiriasi nuo industrinės revoliucijos ir XX a. pirmos pusės technikų: tai bio-, nano- ir info- technikos, kurių Heideggerio laikais nebuvo visai arba turėtos tik nežymios jų užuomazgos. Ihde'as akcentuodamas teigia, kad „visos jos, lyginant su XX a. viduriu, yra naujos“. Šis naujumas, anot jo, lemia tai, kad mes turime iš naujo kritiškai peržiūrėti tuometinį Heideggerio požiūrį, priimdami galimybę, kad jame yra esminių trūkumų, kurių negalima paaiškinti vien jo kalbos abstraktumu ir sudėtingumu. Vadinasi, galima teigti, kad užuot *interpretavęs* Heideggerio poziciją šiuo laikų kontekste, Ihde'as siekia priimti dabartinę technikų būklę kaip išeities tašką (kriterijų), pagal kurį būtų matuojamas Heideggerio pozicijos aktualumas ir teisingumas, o ne atvirksčiai, kaip kad, anot jo, renkasi daryti kiti.

Ihde'o pasirinkta kryptis, nors ir produktyvi savo originalumu, susiduria su keliais iššūkiais: visų pirma, toks išeities taško apibrėžimas ignoruoja didžiulį Heideggerio filosofijos poveikį pačios technikos raidai. Turint omenyje jo įtaką filosofijos pasaulyje ir už jo ribų, reikia pažymėti, kad ta įtaka galėjo turėti esminės įtakos sprendžiant ne vien akademinis, bet ir mokslinius, techninius, etinius, politinius klausimus, priimant sprendimus, kurie formavo ir iki šiol formuoja visuomenę ir techniką. Einant šiuo keliu „iš kitos pusės“, yra rizika kalbėti apie pavojus, kurių buvo išvengta, kaip apie niekada nekėlusius rimtos grėsmės, nors pats jų artikuliuojimas ir sureikšminimas tuometiniu laiku būtent ir privedė prie to, kad tie pavojai buvo neutralizuoti. Panašiai kaip žmonija pasimokė iš II-ojo pasaulinio karo, taip ir *Gestell* užduodami panaudojamumo, suišteklavimo, orientavimosi į tikslus kriterijai perėjo nuodugnią iš išsamią kritiką, leidusią susiformuoti alternatyviems požiūriams į pasaulį.

Don Ihde'o poziciją dar geriau iliustruoja jo paties parinkta minėtojo veikalo 5-ojo skyriaus paantraštė „One Size fits All“. Jis akcentuoja, kad teigti, jog žmogaus santykis su technika yra bendras bet kurios technikos kontekste (Heideggeris niekur neskaido moderniosios technikos į atskiras pagal kokius nors požymius, o visada kalba bendrai apie visą moderniąją techniką), yra nekorektiška. Tai nereiškia, kad Heideggerio pozicija yra neteisinga *visų* technikų atžvilgiu, tačiau pakaktų parodyti, kad jis nėra tinkamas bent vienai iš modernių technikų, ir jo argumentacija taptų

nevalidi. Būtent šios strategijos ir imasi Ihde'as, perkonstruodamas argumentą taip, kad būtų kalbama ne apie modernios **technikos** filosofiją, bet apie atskirų **technikų** filosofijas, kurių galėtų būti bent kelios ir tai jau reikštų argumentą Ihde'o naudai.

Ihde'as pažymi, kad Heideggeris ignoruoja konkrečių technikų skirtumus ir socialinius kontekstus, kuriuose tos technikos atsiranda. Ihde'as taip pat tvirtina, kad toks šių skirtumų ir kontekstų nepaisymas nulemia Heideggerio pateiktos technikos „esmės“ problemišumą: „Tiesa, aš tvirtinu, kad nors jis teigia, kad dėmesys technikos konkretybėms kaip antropologinėms – instrumentinėms esybėms paslepia technikos „esmę“, teigti priešingai irgi yra teisinga. Technikos „esmės“ siekis, mano teigimu, Heideggeriui užveria skirtingus jos kontekstus ir dimensijas, kurias pragmatinis-fenomenologinis požiūris gali atskleisti geriau“ (Ihde 2010: 114). Nors Ihde'as pritaria Heideggeriui dėl neutralaus technikų traktavimo nepakankamumo, tačiau kartu neigia, kad modernioji technika turi kokią nors „esmę“, kuri būtų nekontekstuali. Feenbergas laikosi labai panašios pozicijos: „Priešingai Heideggerio substancyvizmui, mūsų technikoje nėra nieko ypatingo. Jos pagrindiniai bruožai, kaip kad daiktų redukcija iki žaliavų, tikslūs matavimai ir planavimas, vienu žmonių atliekamas kitų žmonių panaudojimas, dideli darbų mastai yra įprasti per visą istoriją“ (Feenberg 1999: 223). Tokia kritika remiasi tuo, kad Heideggeriui priskiriamas prisirišimas prie modernios technikos. Tačiau pagrindinis Heideggerio rūpestis yra ne pati technika, o mąstymo karkasas, kuris įgalina tokį modernios technikos pasireiškimą. Nėra jokio pagrindo manyti, kad toks tipas yra įmanomas tik konkrečiomis istorinėmis aplinkybėmis, t. y. moderniojoje epochoje, nors Heideggerio pasirinkti pavyzdžiai ir yra būtent moderniosios, o ne kurios nors kitos epochos pavyzdžiai. Visiškai įmanomas dalykas, kad daiktų suišteklinimas ir redukavimas iki resursų būdingas ir kitiems istoriniams periodams ar civilizacijoms. Kitaip tariant, *Gestell* gali pasireikšti tiek moderniaisiais laikais, tiek ir Egipto piramidžių statymo laikotarpiu. *Gestell* mąstymas nėra susijęs su konkrečia technika: Heideggeris šį mąstymą apibrėžia ne per konkrečių technikų aprašymus (jie tėra konkrečių mąstymo formų pasireiškimų pavyzdžiai), o per *santykį* su pasauliu: kaip eksploatuojantį išslaptinimą, kaip daiktų redukavimą į resursus (atsargas). Tokiu atveju aukščiau cituotas Feenbergo teiginys netenka prasmės: net ir sutinkant su tuo, kad moderniosios technikos istoriškai nėra niekuo unikalios, tai niekaip nepaneigia Heideggerio atliekamo technikų esmės apmąstymo. Net jei *Gestell* nuostata yra būdinga įvairiems istoriniams laikotarpiams, tai tik paremia Heideggerio poziciją, kad egzistuoja tam tikras universalus mąstymo tipas, kurį Heideggeris ir identifikuoja kaip *Gestell*.

Kita vertus, reikia pastebėti, kad anti-esencialistinis požiūris yra pagrindas produktyviam konkrečių technikų kūrimo proceso tyrimui, kuris gali atskleisti tai, kas iš pirmo žvilgsnio nėra matoma. Pavyzdys galėtų būti konkretūs sociologų ir istorikų atliekami tyrimai, kurie prisiriša prie

socialinių veiksnių inkorporavimo į konkrečių technologinių artefaktų ar mokslinių faktų konstravimo supratimo procesą. Vienas iš geriausių taikymo praktikoje pavyzdžių galėtų būti sociologo D. Blooro „stiprioji programa“. Blooras pateikia tokius kertinius jos principus: „<.> žinojimo sociologai suformuluoja „stipriąją mokslinio žinojimo sociologijos programą“, kurios esmė yra keturi metodologiniai principai: priežastingumo, bešališkumo, simetrijos ir refleksyvumo. Priežastingumo principas reiškia, jog žinojimo sociologija turi aiškintis tas sąlygas, kurios yra įsitikinimo ar žinojimo būklės priežastis. Bešališkumo principas teigia, jog žinojimo sociologija neturi vadovautis išankstiniu įsitikinimų skirstymu į racionalius ir iracionalius, teisingus ir klaidingus. Bet kokių įsitikinimų įsitvirtinimo priežastys yra vienodai problematiškos. Simetrijos principas reiškia, jog visų įsitikinimų aiškinimas turi remtis to paties tipo priežastimis. Refleksyvumas reikalauja, jog sociologija sau pačiai taikytų savo aiškinimo modelius“ (Bloor 1976:5). Nors ši programa savo prioritetu laiko mokslinių faktų, kaip socialinių konstrukcijų, nagrinėjimą, tačiau ji gali būti puikiai pritaikoma ir technologinių artefaktų tyrimui (ką daro, pavyzdžiui, Bruno Latouras veikale „Science in Action“ – jame kompiuterio kūrimas yra prilyginamas mokslinių faktų konstravimui). Pagrindinė problema, su kuria čia susiduriama, yra supratimo proceso paradoksiškumas. Kaip pažymi Latouras, mokslininkas, konstruodamas mokslinį faktą, visų pirma ieško, kokie teiginiai (hipotezės) gali atsilaikyti prieš empirinį tyrimą. Jei hipotezė šį išbandymą atlaiko, ji tampa faktu. Tačiau tuomet, kai ji tokia pripažįstama, retrospektyviai ji laikoma faktu nebe aiškinantis jos tyrimo eigą, priežastis ir prielaidas, bet postuluoju, kad kai hipotezė yra teisinga, tuomet ji atlaiko visus išbandymus. Taip tokia hipotezė, kuri bendruomenės laikoma faktu, tampa tarsi „juodąją dėžę“ ir pavirsta dar viena papildoma prielaida kitiems tyrimams konstruoti. Kitaip sakant, turime tipišką atvejį, kuomet faktas, konstruojamas iš jau turimų prielaidų, tampa dar viena prielaida, nereflektuoto mąstymo karkaso dalimi. Tokiu būdu nyksta refleksyvumas, tikrosios fakto sukonstravimo priežastys ir prielaidos pamiršamos, o faktas imamas laikyti faktu savaime.

Nesunku visame šiame procese atpažinti interpretacijos problematiką. Technikų atžvilgiu tai tampa aktualu, kai susiduriame su požiūriu, kad viena ar kita technika, vienas ar kitas jos artefaktas yra toks ir toks dėl to, kad tokia jo konstrukcija, konfigūracija atitinka racionalaus proto jam keliamus reikalavimus. Šie reikalavimai laikomi aistoriniais, kylančiais iš virš-laikiško žmogaus proto racionalumo ir praktiniam panaudojimui keliamų funkcionalumo reikalavimų. A. Sverdiolas, nagrinėdamas Platono idėjų ir juslinio pasaulio problematiką, pastebi, kad „[m]ums gyva idioma „realizuoti idėją“. <.> Vadinasi, tikrovė lietuviškai pirmiausia suvokiama vitalinėje plotmėje – kaip gyva ir kūniška; tikrovė yra gyvenimas, tikras yra kūnas“. (Sverdiolas 2007: 27). Ši pozicija, nors ir esanti esmingai antiplatoniška, itin ryški sferoje, kuri užsiima *idėjų realizacija*, arba modernių

technikų kūrimu. Sociologiniame Latouro tyrime matome, koks panašus yra mokslinio fakto ir inžinerinio gaminio išradimo procesas ir kaip panašiai, šiam procesui pasibaigus, išsitrina konstruktyvistinis jo pobūdis ir jo vietą užima tam tikros universalios *idėjos*, kuri buvo *tik* realizuota, sukuriant konkretų daiktą, postulavimas. Toks požiūris dar akivaizdesnis, jei imamės nagrinėti galimas ateities interpretacijas masinėje kultūroje. Kino filmuose ar fantastiniuose romanuose aptinkama ateities vizija dažnai inkorporuoja visiškai racionaliai sutvarkytų technologinių procesų pasaulį. Jis piešiamas kaip visiškai „sterilus“ nuo bet kokių griežtos funkcijos neatliekančių technologinių artefaktų. Jei vaizduojamas pasaulis yra distopija, tuomet kultūrinis palikimas vaizduojamas kaip pamirštas, nebereikalingas, yrantis, taip tarsi simbolizuojant racionalaus ir į funkcionalumą orientuoto žmogaus proto „pergalę“ prieš kultūrinę įvairovę, kultūrą apskritai.

Todėl nesunku yra pastebėti, kodėl Heideggerio pozicija yra kritikuojama – jo atliekama „esencialistinė“ ir „deterministinė“ technikų analizė tarsi postuluoja, kad žmogus eina būtent link tokio, vien racionalumui paklūstančio technologinio pasaulio, kuriame visa kultūrinė erdvė yra ištrinama. Tačiau niekaip neviršta aktualia tikrove. Kiekvienas technologinis artefaktas yra ne abstraktus racionalumo, o kultūriškai sąlygotų priešasčių ir kartu – prielaidų visumos dalis. Retrospektyvus technikos kaip virš-kultūrinio fenomeno apmąstymas atrodo kaip darantis tą pačią klaidą, kurią daro ir mokslininkas, laikantis, kad konkretus mokslinis faktas suformuluotas „pagal gamtos žodį“ ir nieką daugiau. Tačiau ar tikrai Heideggerį galima pagrįstai kaltinti tokio požiūrio propagavimu?

Gestell santykis su technika nėra tai, kas būdinga technikai kaip bendrybė: „Ar ir technikos esmė, sąstatas, yra visų techninių dalykų bendra rūšis? Jeigu būtų taip, tada, pvz., garo turbina, radijo siųstuvas, ciklotronas būtų sąstatas. Tačiau žodis „sąstatas“ neišreiškia kokio įrenginio ar kokios nors aparatūros. Jis dar mažiau išreiškia tokių darinių visuotinę sąvoką“ (Heideggeris 1992d: 237). Kitaip tariant, *Gestell* kaip eksploatuojantis išslaptinimo būdas nėra esmingai susijęs su konkrečiomis technikomis ar būtent moderniomis technikomis, nors įmanoma, kad konkretūs technologiniai artefaktai atskleidžia eksploatavimą kaip pagrindinį savo *raison d'être*. Tai reiškia, kad net ir ta technika ar įrengimas, kuri buvo plačiai naudota antikos laikais, gali būti lygiai taip pat naudojama ir šiais laikais, tačiau kitokiu būdu – tokiu, kuris yra nulemtas santykio su technika. Pavyzdžiui, Heideggerio minima taurė, kurią gamina senovės graikų amatininkas, dabar gali būti naudojama muziejuje kaip masalas turistų srautams pritraukti. Todėl Feenbergo kaltinimas tuo, kad Heideggeris neparodo, kaip turėtų vystytis technikos, nėra korektiškas.

Paskutinis prieštaravimas Heideggerio pozicijai taikosi į jos reduktyvistinį pobūdį. Heideggerio teiginys, kad technikos esmė nėra techniška, laikomas metafiziniu ir reduktyvistiniu

(Ihde 2010: 119), tačiau nėra aišku, kokia prieiga būtų neredukcionistinė, nes Heideggeris siekia atsiriboti nuo ontinio (instrumentinio ir antropologinio) požiūrio į techniką, kuris kaip tik ir yra redukcionistinis bei siekia universalaus technikos aiškinimo, galinčio aprėpti visus technikos fenomenus. Ihde'o argumentas apie „apakinantį“ prisirišimą prie vienos esmės gali būti kritikuojamas panašiai: esmę galima atsekti ne nepaisant, bet kartu ir turint omenyje skirtumus tarp technikų. Heideggeris tai daro demonstruodamas skirtumus tarp senovės graikų *technē* ir modernios technikos artefaktų: „Technikos klausime“ labai aiškiai išreikšti skirtumai tarp senovės graikų amatininko, gaminančio taurę vynui nulieti, ir modernios technologinės produkcijos. Jei Ihde'o teiginys būtų teisingas, tuomet tarp skirtingų modernių technikų galėtume išvelgti tokius pats skirtumus, kaip ir tarp antikinio amato ir mūsų dienų technikos. Galbūt instrumentiniu požiūriu skirtumas tarp rašomosios mašinėlės ir kompiuterio yra ne ką mažesnis, o gal net didesnis už skirtumą tarp rašomosios mašinėlės ir plunksnos. Tačiau Heideggerio pasitelktu *Gestell*, kaip mąstymo karkaso, atžvilgiu egzistuoja fundamentalūs skirtumai, tokie kaip *aition* ir *causa* sampratų skirtumas, pasaulio kaip daiktų, o ne kaip išteklių supratimas ar technikos eksploatuojantis pobūdis prieš pagaminantįjį pobūdį. Tuo tarpu tiek rašomosios mašinėlės, tiek kompiuterio technikos yra paremtos tuo pačiu mąstymo karkasu, inkorporuojančiu šiuos minėtus mąstymo pjūvius.

IŠVADOS

1. Iš kelių skirtingų kryptių kritikuojančiųjų Heideggerio technikos filosofiją pozicijas vienija tai, kad visose jose yra prieštaravimo ir nenuoseklumo išvalgą *Gestell* sąvokoje. Remiantis šia išvalga, Heideggerio pozicija kritikuojama kaip neproduktyvi ir vedanti į akligatvį.
2. Reikalavimas, kad *Gestell* pasižymėtų vidiniu nuoseklumu, atspindi alternatyvios, post-techninės ontologijos poreikį ir liudija vieno iš pagrindinių Heideggerio uždavinių ignoravimą: šis uždavinys yra ėjimas naujo tipo mąstymo, *Gelassenheit*, link, kuris pasižymėtų ne totalia ir universalia ontologija, bet jų įvairove.
3. Kritikų teiginiai, kad skirtumai tarp senų ir naujų technologijų, spartus jų vystymasis ir įvairovė leidžia nurašyti bet kokį bendrą jų vardiklį, ne tik neatitinka Heideggerio siūlomos mąstymo apie techniką esmės, bet ir griaua bet kokį bandymą pažvelgti į techniką kaip į visumą. Heideggerio požiūris į technikos raidą neimplikuoja esencialistinės nuostatos, nes kritiškai žvelgiama ne į pačią techniką, o, anot Heideggerio, egzistuojantį nereflektuotą mąstymo apie ją karkasą, todėl Heideggerio bandymas pateikti bendrą technikos apibrėžimą nėra teigiantis nekintamą technikos esmę ar determinuotą jos raidą, o apibrėžia vyraujančią mąstymo karkasą ir jo implikacijas tikrovės atverčiai, taigi, tam tikro supratimo apie tiesą įsivyravimui.
4. Esminis nesusipratimo šaltinis, apžvelgiant kritiką Heideggerio pozicijai, yra tame, kad ji suprantama kaip tai, kas išreiškia virš-laikinę, ontologinę technikos apibrėžtį, kai pagrindinis Heideggerio mąstymo taikinytis yra žmogaus santykis su pasauliu ir tai, kaip pasaulio, daiktiškoji tikrovė atsiskleidžia žmogui kaip daikto tiesa.

LITERATŪRA

1. Belu, D. S.; Feenberg, A. 2010. Heidegger's Aporetic Ontology of Technology, *Inquiry*, 53(1): 1–19. Prieiga per internetą: <<https://www.researchgate.net/publication/249001656>> [žiūrėta 2019 06 15].
2. Carson, C. 2010. Science as instrumental reason: Heidegger, Habermas, Heisenberg, *Continental Philosophy Review*, 42(4): 483-509. Prieiga per internetą: <<http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs11007-009-9124-y.pdf>> [žiūrėta 2019 05 20].
3. Čapanauskas, T. 2020. *Machinacijos problema Martino Heideggerio technikos filosofijoje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (daktaro disertacija).
4. Dahlstrom, D. O. 2019. „Im-position: Heidegger's Analysis of the Essence of Modern Technology“, in *Heidegger on Technology* (eds. Wendland, A. J.; Merwin Ch., Hadjioannou Ch.). New York: Routledge.
5. Dreyfus, H. L. 1995. Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology. In: A. Feenberg and A. Hannay, eds. *Technology & The Politics of Knowledge*. Bloomington: Indiana University Press.
6. Feenberg, A. 1991. *Critical Theory of Technology*. New York: Oxford University Press.
7. Feenberg, A. 1999. *Questioning Technology*. London and New York: Routledge.
8. Gadamer, H. G. 1998. *Reason in the Age of Science*. Cambridge: The MIT Press.
9. Glazebrook, T. 2000. *Heidegger's Philosophy of Science*. New York: Fordham University Press.
10. Hadjioannou, Ch. 2019. „Heidegger's Critique of Techno-science as a Critique of Husserl's Reductive Method“, in *Heidegger on Technology* (eds. Wendland, A. J.; Merwin Ch., Hadjioannou Ch.). New York: Routledge.
11. Heidegeris, M. 1992a. „Filosofijos pabaiga ir pagrindinis mąstymo uždavinys“, in Heidegeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
12. Heidegeris, M. 1992b. „Kas yra metafizika?“, in Heidegeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
13. Heidegeris, M. 1992c. „Mokslas ir apmąstymas“, in Heidegeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
14. Heidegeris, M. 1992d. „Technikos klausimas“, in Heidegeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

15. Heidegeris, M. 1992e. „Tiesos esmė“, in Heidegeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
16. Heideggeris, M. 2004. „Metafizikos įvadas“, *Žmogus ir žodis* IV, 45-63.
17. Heidegger, M. 2014. *Būtis ir laikas*. Vilnius: Technika.
18. Heidegger, M. 1977. *The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York & London: Garland Publishing.
19. Ihde, D., 2010. *Heidegger's Technologies: Postphenomenological Perspectives*. New York: Fordham University Press.
20. Kanišauskas, S. 2015. „Kas kinta kintant technikos sampratai“, in: *Philosophy, Communication*, 23 (1), 35-43.
21. Keiling, T. 2019. „Letting Things Be for Themselves: Gelassenheit as Enabling Thinking“, in *Heidegger on Technology* (eds. Wendland, A. J.; Merwin Ch., Hadjioannou Ch.). New York: Routledge.
22. Latour, B. 1987. *Science in Action*. Cambridge: Harvard University Press.
23. Mickevičius, T. N. 2017. *Graikiškosios gaminimo sampratos apmąstymas Heideggerio technikos filosofijoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla (daktaro disertacija).
24. Riis, S. 2009. „The Question Concerning Thinking“, in *New Waves in Philosophy of Technology* (eds. Olsen, J. K. B.; Selinger, E.; Riis, S.). Houndmills: Palgrave Macmillan.
25. Riis, S. 2011. „Towards the origin of modern technology: reconfiguring Martin Heidegger's thinking“, in: *Continental Philosophy Review*, 44, 103-117. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11007-011-9170-0>> [žiūrėta 2019 06 15].
26. Sverdiolas, A. 2007. „Darbas ir dirbinys“, in *Problemos*, 72.
27. Sverdiolas, A. 2015. „Platono materializmas“, *Athena* 10, 43-53.
28. Sverdiolas, A. 1996. *Steigtis ir sauga*. Vilnius: Baltos lankos.
29. Thomson, I. 2009. „Understanding Technology Ontotheologically, or: the Danger and the Promise of Heidegger, an American Perspective“, in *New Waves in Philosophy of Technology* (eds. Olsen, J. K. B.; Selinger, E.; Riis, S.). Houndmills: Palgrave Macmillan.
30. Wrathall, M. A. 2019. „The Task of Thinking in a Technological Age“, in *Heidegger on Technology* (eds. Wendland, A. J.; Merwin Ch., Hadjioannou Ch.). New York: Routledge.
31. Zimmermann, M. 1990. *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, Art*. Indiana: Indiana University Press.